

Київський національний торговельно-економічний університет

Кафедра фінансів

ВИПУСКНА КВАЛІФІКАЦІЙНА РОБОТА

на тему:

**«ДЕРЖАВНЕ ФІНАНСОВЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ РОЗВИТКУ
ЛЮДСЬКОГО ПОТЕНЦІАЛУ»**

**Студентки 2 курсу, 4-м групи,
спеціальності 072
«Фінанси, банківська справа та страхування»
спеціалізації «Державні фінанси»**

**Полонської
Анни Ігорівни**

**Науковий керівник
к.е.н., доцент**

**Маркуц
Юлія Ігорівна**

**Гарант освітньої програми
д.е.н., професор**

**Макогон
Валентина
Дмитрівна**

**Завідувач кафедри фінансів,
заслужений діяч науки і техніки України
д.е.н., професор**

**Чугунов
Ігор Якович**

Київ 2019

ЗМІСТ

ВСТУП	3
РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНІ ОСНОВИ ДЕРЖАВНОГО ФІНАНСОВОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ РОЗВИТКУ ЛЮДСЬКОГО ПОТЕНЦІАЛУ	6
1.1. Економічна сутність людського потенціалу	6
1.2. Зарубіжний досвід фінансового забезпечення розвитку людського потенціалу	13
РОЗДІЛ 2. ДЕРЖАВНЕ ФІНАНСОВЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ РОЗВИТКУ ЛЮДСЬКОГО ПОТЕНЦІАЛУ В УКРАЇНІ	20
2.1. Фіскальні інструменти та важелі фінансового забезпечення розвитку людського потенціалу	20
2.2. Оцінка впливу основних чинників на фінансове забезпечення розвитку людського потенціалу	29
РОЗДІЛ 3. ШЛЯХИ УДОСКОНАЛЕННЯ ДЕРЖАВНОГО ФІНАНСОВОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ РОЗВИТКУ ЛЮДСЬКОГО ПОТЕНЦІАЛУ В УКРАЇНІ	36
3.1. Пріоритетні напрями державного фінансового забезпечення розвитку людського потенціалу в Україні	36
3.2. Шляхи підвищення ефективності бюджетної складової у фінансовому забезпеченні розвитку людського потенціалу в Україні	42
ВИСНОВКИ І ПРОПОЗИЦІЇ	49
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ	53
ДОДАТКИ	62

ВСТУП

Актуальність теми. В умовах нестабільності розвитку світової економіки питання активізації ролі державної фінансової політики щодо створення сприятливих умов для розвитку людського потенціалу та відновлення позитивної економічної динаміки набувають важливого значення.

Державне фінансове забезпечення розвитку людського потенціалу є вагомим складовою системою фінансових інститутів суспільства, що сприяють покращенню якісного рівня життя та посиленню результативності трансформаційних перетворень вітчизняної економіки. В умовах світової економічної рецесії, уповільнення темпів зростання валового внутрішнього продукту необхідним є підвищення ефективності державних видатків на розвиток людського потенціалу, людського капіталу та наукоємних галузей економіки. Разом з тим, важливим є подальше зменшення питомої ваги дефіциту бюджету в валовому внутрішньому продукті, боргового навантаження на бюджет. Державна фінансова політика має сприяти відновленню темпів економічного розвитку, посиленню дієвості системи соціального захисту населення з використанням принципу адресності надання відповідних послуг їх споживачам.

Питанням державного фінансового забезпечення розвитку людського потенціалу присвячені праці вітчизняних вчених: Т. Боголіб, В. Глущенко, І. Запатріної, Л. Козарезенко, О. Кириленко, Е. Лібанової, Л. Лисяк, І. Лук'яненко, І. Лютого, О. Портної, І. Чугунова, В. Федосова, С. Юрія та інших.

Зазначене свідчить про актуальність випускної кваліфікаційної роботи та обумовило визначення її мети, завдань, об'єкту та предмету дослідження.

Метою дослідження є розкриття теоретичних засад та удосконалення методологічних положень фінансового забезпечення розвитку людського потенціалу в умовах соціально-економічних перетворень.

Досягнення поставленої мети зумовило необхідність вирішення таких завдань:

- розкрити економічну сутність людського потенціалу;
- узагальнити та систематизувати зарубіжний досвід фінансового забезпечення розвитку людського потенціалу;
- здійснити оцінку впливу основних чинників на фінансове забезпечення розвитку людського потенціалу;
- обґрунтувати пріоритетні напрями державного фінансового забезпечення розвитку людського потенціалу в Україні;
- удосконалити підходи до визначення фінансового забезпечення розвитку людського потенціалу як форми реалізації бюджетної політики.

Об'єктом дослідження є державне фінансового забезпечення розвитку людського потенціалу.

Предметом дослідження є теоретичні засади та механізми фінансового забезпечення людського потенціалу як вагомого інструменту впливу на соціально-економічний розвиток країни.

Методи дослідження. У роботі застосовано сукупність методів і підходів, що дозволило реалізувати концептуальну єдність дослідження. Системний та структурний методи використано при розкритті економічної сутності людського потенціалу. За допомогою порівняльного та факторного методів узагальнено та систематизовано зарубіжний досвід фінансового забезпечення розвитку людського потенціалу. Методи наукового абстрагування та синтезу застосовувалися при визначенні шляхів удосконалення державного фінансового забезпечення розвитку людського потенціалу.

Інформаційну базу дослідження становили законодавчі та нормативно-правові акти з питань фінансової та соціальної політики, статистичні та аналітичні матеріали Міністерства фінансів України, Державної казначейської служби України, Державної служби статистики України, Рахункової палати України, відповідні монографії, наукові статті вітчизняних та зарубіжних вчених.

Основні положення та результати випускної кваліфікаційної роботи розкрито у статті за темою «Державне фінансове забезпечення розвитку людського потенціалу» та опубліковано у збірнику наукових праць студентів заочної форми навчання Київського національного торговельно-економічний університету.

Випускна кваліфікаційна робота складається зі вступу, трьох розділів, висновків, списку використаних джерел, додатків.

У вступі обґрунтовано актуальність обраної теми, визначено об'єкт, предмет, мету, завдання та методи дослідження, зазначено теоретичне та практичне значення дослідження.

У першому розділі досліджено теоретико-методологічні основи державного фінансового забезпечення розвитку людського потенціалу, розкрито економічну сутність людського потенціалу, узагальнено та систематизовано зарубіжний досвід фінансового забезпечення розвитку людського потенціалу.

У другому розділі досліджено державне фінансове забезпечення розвитку людського потенціалу в Україні. Удосконалено підходи до визначення фінансового забезпечення розвитку людського потенціалу як форми реалізації бюджетної політики. Здійснено оцінку впливу основних чинників на фінансове забезпечення розвитку людського потенціалу

У третьому розділі визначено шляхи удосконалення державного фінансового забезпечення розвитку людського потенціалу в Україні. Обґрунтовано пріоритетні напрями державного фінансового забезпечення розвитку людського потенціалу в Україні;

У висновках наведено теоретичне узагальнення матеріалу, представленого в дослідженні.

РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНІ ОСНОВИ ДЕРЖАВНОГО ФІНАНСОВОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ РОЗВИТКУ ЛЮДСЬКОГО ПОТЕНЦІАЛУ

1.1. Економічна сутність людського потенціалу

На сучасному етапі реформування вітчизняної економіки в цілому та бюджетної системи зокрема існує потреба у пошуку невикористаних резервів та оптимальних шляхів для ефективного довгострокового розвитку України. Одним із таких резервів є людський потенціал, який забезпечує реалізацію і супроводження процесів, що відбуваються у фінансово-економічному та суспільному житті. Наразі людський потенціал характеризується недостатнім рівнем розвитку, що потребує активізації фінансової політики у даній сфері.

Людський потенціал є складовою фінансового потенціалу, необхідність зміцнення якого актуалізує питання формування фінансового забезпечення людського потенціалу для впровадження системи ефективного розподілу та перерозподілу фінансових ресурсів, підвищення результативності їх використання.

Доцільним є розробка комплексного підходу до формування та реалізації стратегії фінансового забезпечення розвитку людського потенціалу вітчизняної економіки, підвищення результативності виконання бюджетних програм, удосконалення механізму розподілу фінансових ресурсів між рівнями бюджетної системи. Система фінансового забезпечення людського потенціалу має адаптуватись до структурних змін бюджетної, податкової, соціальної політики, інституційної динаміки макроекономічного середовища.

Поняття «людський потенціал» є складною структурно-системною категорією, результатом і мірою використання можливостей певного індивіда у розвитку суспільства і самої людини. Усі складові потенціалу існують і реалізуються за певної діяльності головного елемента суспільства – людини,

у соціальній сутності, у свідомості і поведінці якої приховані діяльнісні потенції, можливості, резерви.

Ступінь розвитку людського потенціалу залежить від стану сукупності його динамічних характеристик, в тому числі у сфері охорони здоров'я, освіти і науки, культури, доходів населення і рівномірності їх розподілу.

Фінансове забезпечення розвитку людського потенціалу як складової сукупного фінансового потенціалу країни є складною, надзвичайно вагомою за обсягом і впливом на модернізацію економіки України та зміцнення зазначених потенціалів проблемою, що вимагає використання як усіх можливих механізмів фінансового забезпечення, так і задіяння всіх елементів і складових.

Концепція розвитку людського потенціалу - постійно актуальна в динамічному глобалізованому світі у процесі пошуку шляхів підвищення якості життя населення. Звідси викристалізується мета суспільного розвитку – створити таке сприятливе середовище, яке дозволить людям вести довге, здорове і творче життя. Важливість розгляду категорії «людський потенціал» обумовлена тим, що будь-які цілі і завдання по досягненню кінцевих, соціально-значущих результатів на перспективний період значною мірою визначаються задіянням розвиненого людського потенціалу суспільства.

Для подальшого комплексного дослідження людського потенціалу важливим є аргументоване визначення, яке б дало змогу створити загальну понятійно-термінологічну та концептуально-теоретичну базу цього поняття. Завданням є конкретизація сутності та складових людського потенціалу, виявлення особливостей людського потенціалу як економічної категорії, уточнення класифікації видів та основних домінант (домінанта від лат. - пануючий - головний, пануючий принцип, ідея, ознака; найважливіша складова частина його розвитку).

Економічна природа людського потенціалу полягає в тому, що він здатен створювати матеріальні й духовні цінності за умови його ефективного

здіяння у суспільному виробництві, а як потенційна робоча сила - здатен їх виробляти. Соціальна природа людського потенціалу полягає в тому, що він дає можливість як окремим особам, так і різним соціально-економічним групам населення визначити своє місце в суспільно-корисній діяльності, шляхом чого самоствердитися в суспільстві і забезпечити собі та суспільству законне джерело існування, тому домінантною формою реалізації людського фактора є трудовий потенціал.

Головними особливостями розвитку людського потенціалу є єдність в людині індивідуальних, соціальних і біологічних якостей, а також необхідність практичних дій в інтересах всебічного розвитку людини. Ряд дослідників вважає, що саме рівень задоволеності потреб людини може характеризувати рівень життя людини, від якого у свою чергу значною мірою залежать можливості її саморозвитку. Рівень задоволеності відображає насамперед суб'єктивне сприйняття, розуміння людиною міри задоволеності своїм життям, бажаний ідеал, який може характеризувати більшою мірою якісні характеристики рівня життя. Рівень задоволеності знаходиться передовсім у площині психологічного стану людини, емоційного сприйняття нею індивідуального добробуту, тому якість життя населення складно виміряти.

Всі компоненти людського потенціалу функціонують одночасно і в сукупності, що породжує проблеми у його дослідженні. При формуванні системи фінансового забезпечення людського потенціалу потрібно чітко розрізняти компоненти людського потенціалу з метою фінансування тієї чи іншої складової, а також враховувати потенціал, яким людина вже оволоділа (уміння, знання, навички, фізичний розвиток тощо), і той, яким ще може потенційно оволодіти, що визначає діапазон її розвитку, а відтак і потребу коштів на досягнення цілі.

Відповідно до різних сучасних підходів розвиток людського потенціалу – це процес удосконалення можливостей людини, задоволення його матеріальних і духовних потреб; мотивації і стимулювання до досягнення

поставлених цілей, що забезпечують сталий розвиток як окремих особистостей, так і суспільства в цілому; прав на отримання і нагромадження знань, адекватного споживання суспільного доходу, а також забезпечення соціалізації і самовираження особистості шляхом трудової діяльності. Таким чином, розвиток людського потенціалу відображає системність економічних відносин між людьми у процесі відтворення зміцнення, мобілізації, удосконалення та реалізації їх здібностей, нагромаджених засобів, запасів своїх різноманітних можливостей і включення у суспільно-корисну діяльність за певних інституційних умов соціально-економічного середовища з метою досягнення певних цілей.

Складові компоненти людського потенціалу формуються на первинному (індивідуально-особистістному) рівні, вторинному (регіонально-суспільному) рівні завдяки функціонуванню певних галузей та на третинному - глобальному рівні завдяки об'єднанню держав у вирішенні певних завдань та існуванню наддержавних інститутів. На первинному рівні – потенціал здоров'я, початковий освітній потенціал, демографічний потенціал, культурний потенціал формується завдяки зусиллям самої людини та оточуючого середовища; на вторинному він виступає як трудовий потенціал, інтелектуальний потенціал, інноваційний потенціал, соціальний потенціал, на третинному – міграційний та інтернаціональний соціо-гуманітарний потенціал.

Для ефективного використання фінансів велике значення має здійснення планування та прогнозування, нормативне оформлення способів, які використовуються в процесі організації фінансових відносин (доходів, видатків), фінансовий контроль та аудит за правильністю використання різних видів, форм і методів фінансових відносин.

Фінансово-бюджетна політика має формувати сприятливі умови для підвищення якісного рівня і доступності послуг медичного обслуговування, освіти, науки, соціального захисту та соціального забезпечення. Достатньо високий рівень розвитку людського потенціалу забезпечує належне

інституційне середовище і характеризується якістю взаємодії економічних суб'єктів, правил і характеру реалізації фінансового регулювання, які впливають на економічні перспективи країни в глобальному просторі. З огляду на зазначене, важливим є ефективне поєднання інструментарію бюджетної, податкової, монетарної, соціальної політики країни з ринковими механізмами фінансової підтримки людського розвитку.

Фінансове забезпечення процесу розвитку людського потенціалу має бути достатнім та включати як надходження коштів, так і їх цільове результативне використання. Необхідно формувати таку фінансово-бюджетну політику у цій сфері, яка упорядковує основні фінансові потоки на розвиток людського потенціалу та створює умови мінімізації негативних явищ (помилки, нецільове чи не результативне використання тощо) при отриманні та використанні цільових коштів і прозорість (доступ до інформації з метою контролю).

Механізм фінансового забезпечення розвитку людського потенціалу є сукупністю різних форм і методів використання державою фінансів з метою забезпечення реалізації відповідної фінансово-бюджетної політики розвитку людського потенціалу в певній економічній системі.

Механізм фінансового забезпечення розвитку людського потенціалу необхідно вибудовувати, використовуючи інституційний аналіз, де одиницею аналізу виступає інститут бюджету, який здатний впливати на всі елементи інституційної матриці, змінюючи у необхідному напрямі агреговані макроекономічні параметри, як її невід'ємні «вбудовані» компоненти. Механізм фінансового забезпечення розвитку людського потенціалу у кінцевому результаті має спрямовувати поведінку економічних агентів (підприємств, населення, соціальних груп тощо) у суспільно доцільному напрямі.

Подальше вдосконалення механізму фінансового забезпечення людського розвитку має здійснюватися з урахуванням динаміки макроекономічних показників, змін інституційного середовища економіки та

досвіду країн із розвинутою та трансформаційною економікою, який можна адаптувати до вітчизняних умов. Структура фінансування галузей, що здійснюють вплив на формування людського потенціалу у розвинутих країнах суттєво відрізняється в залежності від особливостей соціально-економічних систем.

Вивчення та пошук шляхів імплементації зарубіжного досвіду фінансового забезпечення розвитку людського потенціалу зумовлені його ефективністю в зарубіжних країнах, що доведено практикою у країнах з високорозвиненою ринковою економікою, де вже декілька десятиліть загальною тенденцією є переважаючий розвиток людини. Тому для України в цій сфері важливим є вирішення трьох взаємопов'язаних аспектів: розгляд досконалих зразків здійснення фінансового забезпечення розвитку людського потенціалу у зарубіжних країнах; виокремлення особливостей здійснення фінансового забезпечення розвитку людського потенціалу у зарубіжних країнах; обґрунтування адаптації кращої практики із зарубіжного досвіду фінансового забезпечення розвитку людського потенціалу до національних інституційних умов.

Державна політика розвитку людського потенціалу має поєднуватися з активним стимулюванням розвитку економіки, науково-технічного прогресу, створення сприятливих умов для зростання інвестиційної й інноваційної активності. Крім того державна політика має сприяти розвитку людського потенціалу шляхом створення умов для активізації процесу його самореалізації, ефективного задіяння у суспільно-необхідній діяльності. Для цього необхідний ефективно налагоджений, дієвий, динамічний, адаптивний регуляторний механізм фінансового забезпечення розвитку людського потенціалу, в розбудові якого доцільно використовувати зарубіжний досвід, що є перспективою подальших досліджень.

Пріоритетними завданнями державної політики у системі людського розвитку є забезпечення ефективності управління ресурсами солідарної системи державного пенсійного страхування, реформування системи

пенсійного забезпечення в контексті проведення децентралізації, удосконалення механізмів формування доходів бюджету пенсійного фонду, що передбачає покращення методів планування надходжень, посилення взаємодії між державними інститутами, прозорий розподіл джерел фінансування виплати пенсій, які визначені на основі низки пенсійних програм, пошук резервів зростання вагових показників доходів бюджету пенсійного фонду за рахунок власних надходжень.

Спрямування фінансового забезпечення розвитку людського потенціалу у певних напрямках дозволить вирішити низку проблем: суспільну за допомогою поліпшення та реального, а не декларованого, розвитку людського потенціалу, а отже зміцнення сукупного фінансового потенціалу країни як основи національного добробуту; ресурсну за допомогою повернення додаткових матеріальних, фінансових та інших видів ресурсів, запасів, засобів всіх складових сукупного фінансового потенціалу. Саме належне ресурсне забезпечення розвитку людського потенціалу дозволяє створити фундамент для кількісного та якісного його формування та функціонування, а отже розвитку; управлінську за допомогою спільного впливу та спрямуванню зусиль на використання ефективніших фінансових методів управління для забезпечення вищих показників ефективності функціонування людського потенціалу як елементу сукупного фінансового потенціалу країни; наукову за допомогою появи нових напрямків розвитку в національному, міжнародному і глобальному масштабах в умовах глобалізації та інтернаціоналізації капіталу.

Таким чином, вирішення питання посилення прямої залежності обсягів фінансового забезпечення та якості розвитку людського потенціалу потребує виваженої фінансово-бюджетної політики у аспекті посилення у механізмі фінансового забезпечення нормативно-контролюючого блоку з метою координації діяльності і створення єдиної системи фінансування, фінансової оцінки і контролю на основі системи фінансових індикаторів.

Сучасне фінансове забезпечення розвитку людського потенціалу здійснюється у тісному взаємозв'язку державних методів регулювання фінансування розвитку людського потенціалу з ринковими механізмами. Завдання визначення оптимальної моделі фінансування, що стоїть перед сучасною економічною наукою, полягає в максимізації соціально-економічної ефективності функціонування галузей, що покликані забезпечувати розвиток людського потенціалу.

1.2. Зарубіжний досвід фінансового забезпечення розвитку людського потенціалу

Зарубіжний досвід фінансового забезпечення розвитку людського потенціалу має свої закономірні особливості. Процеси фінансового забезпечення розвитку людського потенціалу на практиці відбуваються в специфічному інституційному середовищі кожної країни.

Світова практика визначає три найбільш розповсюджені моделі соціального розвитку держави - ліберальну, консервативну та соціально-демократичну (патерналістську). Ці моделі визначають ступень залежності індивіда від ринку та вплив держави на роль ринку та індивіда в соціальному забезпеченні [5]. Водночас, незалежно від форми державного устрою та управління (унітарної чи федеративної), в кожній країні вагоме значення у фінансовому забезпеченні розвитку людського потенціалу залишається за публічними (суспільними) фінансами.

В країнах ЄС спостерігаються певні відмінності у структурі державних доходів та витрат. При цьому за досліджуваний період частка перерозподілу ВВП через бюджет у середньому становить понад 44 %, але серед різних країн коливається у досить широкому діапазоні. Найбільший показник серед країн ЄС за аналізований період спостерігається у Фінляндії – 53,3 %, найменший у Словаччині – 33,6 %. Динаміка частки доходів у загальному обсязі у країнах ЄС свідчить, що найбільше середнє значення цього

показника за наведений період становлять податкові надходження (56,55 %), а у видатках переважають соціальні пріоритети (45,8 %) та оплата праці (21,5 %).

В розвинених країнах частка фінансування розвитку людського потенціалу в бюджеті займає досить суттєве місце. Наприклад, у Великій Британії частка федерації у фінансуванні освіти становить 33%, охорони здоров'я – 100%, соціального забезпечення – 79,9%. У Франції відповідно – 62,8%, 97,8% і 91,2%. Високий рівень витрат федеральних бюджетів за цими напрямками має Австрія. Зауважимо, що стратегічні напрями використання бюджетних коштів у розвинених країнах полягають не у зміні пропорцій галузевого і регіонального господарського розвитку та створення робочих місць, а у зміцненні конкурентоспроможності країни на міжнародних ринках, насамперед у стратегічно важливих напрямках соціально-економічного розвитку суспільства. У Канаді, наприклад, такими напрямками є вища освіта, розвиток охорони здоров'я і надання соціальної допомоги (збільшення адресної допомоги сім'ям з дітьми).

У 2018 р. частка податкових надходжень в Австрії, Бельгії, Італії, Кіпрі, Люксембурзі, Мальті, Фінляндії, Франції перевищила 25 %. У Бельгії, Іспанії, Італії, Люксембурзі, Фінляндії серед податкових джерел переважають прямі податки. Понад 15 % у структурі державних доходів припадає на відрахування на соціальне страхування в таких країнах, як Австрія, Бельгія, Німеччина, Словенія, Франція. Щодо структури державних витрат, то в Австрії, Бельгії, Німеччині, Франції на соціальні пріоритети припадає понад 25 %, тоді як в Ірландії, Іспанії, Кіпрі, Мальті, Словаччині, Словенії, Естонії менше 15 % [66].

Слід зазначити, що існує система податкових пільг та так званих послаблень чи звільнень від певних податків в якості стимулів для розвитку соціальних інвестицій підприємств, які здійснюються у вигляді добровільного спрямування частини прибутку на соціальні цілі, зокрема реалізації освітніх проєктів та підтримки талановитої молоді, інститутів культури і мистецтва, охорони здоров'я тощо. Фактично соціальні інвестиції

виступають важливим чинником забезпечення соціальної справедливості у перерозподілі доходів у суспільстві.

У розвинутих країнах Заходу в системі національних пріоритетів завжди відводили величезну роль освіті, як чиннику формування і розвитку людського потенціалу та економічного зростання.

Таким чином, сучасною тенденцією розвитку вищої освіти країн світу є диверсифікація джерел його фінансування. Процес диверсифікації джерел фінансування вищої освіти розпочався на початку 1980-х рр. у більшості країн світу. Так, починаючи з першої половини 1990-х рр. джерела і методи фінансування вищої освіти в різних європейських країнах значною мірою розширилися. Диверсифікація джерел фінансування вищої освіти відбувається також в Австралії, Данії, Фінляндії, Франції, Германії, Греції, Японії, Норвегії, Португалії, Іспанії, Великобританії, Сполучених Штатах, де закладам вищої освіти даних країн надано право знаходити додаткові джерела фінансування.

Обсяг державного фінансування вищої освіти залежить від специфіки законодавчого, соціально-економічного стану кожної держави, від встановленої моделі національної освітньої системи. На нашу думку, основними принципами, які потрібно враховувати при удосконаленні фінансового забезпечення діяльності вітчизняних закладів освіти з метою впровадження зарубіжного досвіду в Україні, мають бути: рівнодоступність, ефективність, достатність, відповідність сучасним світовим тенденціям, інноваційність. Дотримання цих принципів дасть змогу досягти достатнього рівня матеріального забезпечення як працівників навчальних закладів, так і студентів, оновлення матеріально-технічної бази навчальних закладів, розробку цільових програм підготовки фахівців, які мають особливе державне значення; 6) введення значних податкових пільг для осіб, що фінансово підтримують навчальні заклади; 7) удосконалення законодавства у сфері надання навчальними закладами платних послуг; 8) удосконалення законодавства у сфері стимулювання наукової та науково-технічної

діяльності студентів та молодих учених, усебічна підтримка їх з боку держави.

У зарубіжних країнах існують різноманітні види і технології надання освітніх кредитів: такі, що надаються за участю держави; приватними банками на комерційній основі; власне сферою вищої освіти. Студентські позики доволі різноманітні: заставні позички з фіксованими платежами; заставні позички з прогресивними платежами; прогресивне оподаткування через податкову та страхову системи; відстрочена плата за навчання, податкові кредити [16]. Головна особливість податкового навчального кредиту полягає в тому, що його сума вираховується безпосередньо із суми існуючого податку на дохід за принципом один до одного. Тобто студент самостійно оплачує вартість свого навчання, а отримавши роботу, держава частково компенсує йому витрати, зменшивши суму податку з доходу.

У таких країнах, як Австралія, Великобританія, Нова Зеландія, Франція, широко розповсюджене банківське кредитування навчання. У більшості європейських країн існує система так званих пільгових кредитів для соціально вразливих верств населення. Умови надання кредитів суттєво відрізняються по країнах: пов'язано із скрутним матеріальним становищем сім'ї (Німеччина, Нідерланди), або кредити надаються всім бажаючим (Данія, Швеція, Великобританія). Як правило, підтримка студентів (у вигляді грантів або кредитів), перетворюється в один із стимулів підвищення якості отриманої освіти.

Таким чином, досвід високорозвинених країн свідчить, що державний сектор країн впливає на попит освітніх послуг за допомогою таких чинників, як надання студентам стипендій, субсидій і допомог, що стосуються оплати навчання, а також через загальну структуру регулювання приватної освіти.

Наслідком змін у демографічній структурі європейських країн, які прогнозує ООН у звітах з людського розвитку, стане збільшення осіб пенсійного віку та витрат на охорону здоров'я, адже населення віком понад 65 років споживає послуг охорони здоров'я та медицини в 3,5 рази більше,

ніж люди віком від 19 до 65 років. Так, до 2015 р. прогнозувалось від'ємне сальдо, зокрема у Німеччині — 0,1%, Естонії, Латвії — 2%, Болгарії — 0,4%, Румунії, Росії — 0,5%, Україні — 8%. Загальна чисельність населення віком від 65 років зростає у більшості країн: якщо у 2008 р. у Норвегії цей прошарок населення становив 14%, то у 2015 р. прогнозується 17%; у Канаді — відповідно 13,1 і 16,1%; Швеції — 17,1 і 20,1%; Японії — 19,7 і 26,1%; Німеччині — 18,9 і 23,3 %; Великій Британії — 16,1 і 18,1%.

Тому в багатьох країнах відбувається активне втручання уряду у цей процес. Наприклад, в Австралії, Ірландії, Люксембурзі існують дієві програми зі стимулювання народжуваності. В ряді європейських країн (Нідерландах, Норвегії, Ісландії, Швеції й Монако) такого виду допомоги не існує, натомість надають значні регулярні виплати. У деяких країнах (Сербія, Латвія) держава підтримує лише тих батьків, які народили другу, третю і більше дітей.

Зважаючи на важливу роль системи охорони здоров'я у формуванні та розвитку людського потенціалу, сучасні розвинуті країни активно здійснюють превентивні заходи задля зміцнення здоров'я населення. У країнах-лідерах за індексом людського розвитку (країни ЄС, Японія, США, Канада) збільшується тривалість життя, забезпечуються своєчасна діагностика та лікування хвороб, зменшуються масштаби алкоголізму, впроваджується сімейна медицина, активно пропагується здоровий спосіб життя.

Слід звернути увагу на видатки зарубіжних країн на культуру. У середньому близько 75 % цих витрат у більшості країн здійснюється за рахунок коштів з регіональних і місцевих бюджетів (серед них - видатки на бібліотечну справу). Наприклад, із загальної структури витрат на культуру у Німеччині на фінансування соціально-культурних заходів припадає 45 %, у Швеції – близько 50 %. У Данії, Нідерландах, Швеції вагомою є частка витрат на бібліотеки – 41 %, 42 %, 39 % відповідно.

Слід зазначити, що механізм фінансового забезпечення розвитку людського потенціалу у зарубіжних країнах є динамічним, відмічається стала

тенденція до його змін. Так, поступово спостерігається зменшення впливу держави на галузі, диверсифікація джерел фінансування, зміни моделі управління та механізмів підтримки.

Особливістю останніх років є те, що більшість зарубіжних держав прагнуть не тільки створити необхідні умови для розвитку людського потенціалу на загальнонаціональному, регіональному рівнях, на підприємствах, стимулювати саморозвиток людини, а також об'єднати зусилля у цьому напрямі на наднаціональному (глобальному) рівні. Так, розробка та реалізація стратегічних напрямів розвитку людського потенціалу у країнах Європейського Союзу нерозривно пов'язана зі стратегічними напрямками соціально-економічного розвитку регіонів та зі змінами самої регіональної політики в Європі внаслідок економічної кризи, що загострила соціальні проблеми та спонукала до найбільш ефективного використання потенціалу регіону задля вирішення проблем у соціально-економічній сфері. У зв'язку з цим у кожній з країн ЄС кожна країна (регіон) розроблювала власний стратегічний програмний документ, виходячи з необхідності вирішення найбільш гострої проблеми та реалізації відповідних заходів у ході його реалізації.

В багатьох країнах здійснюється підтримка державою максимального рівня зайнятості та високої заробітної плати, які необхідні для підтримання та подальшої реалізації людського потенціалу. Так, в Європі оплата праці сягає 30% від вартості виробленого працівником продукту (від 5 до 30 євро за годину), у країнах пострадянського простору це співвідношення менше 5%.

Визначаючи характеристики розвинених країн можна констатувати, що до базових функцій держав входить регулювання доходів населення й створення передумов для високої якості життя. Це втілюється у високих видатках суспільства на заробітну плату (40–60 % ВВП); збалансованій системі доходів населення, які попереджують високу майнову диференціацію; розвиненій системі соціального захисту, видатки на яку

становлять не менше 20–25 % ВВП; істотній частці соціальних видатків державного бюджету на охорону здоров'я (7–9 % ВВП) і освіту (4–6 % ВВП).

Досвід розвинутих держав свідчить, що сучасна концепція фінансового забезпечення розвитку людського потенціалу повинна будуватись на принципах довгострокового стратегічного підходу; використання програмно-цільового підходу до вирішення проблем розвитку людського потенціалу на основі середньострокового бюджетування, створення умов для безперервного навчання і розвитку людини, профілактики захворювань, інноваційності, диверсифікації джерел, орієнтації на використання міжнародних норм та стандартів, які встановлюють економічні та соціальні права людини.

Таким чином, дієва державна політика розвитку людського потенціалу в зарубіжних країнах – результат функціонування розвинених інститутів громадянського суспільства та бюджетної (а у її складі – податкової) політики. Якщо розвинене громадянське суспільство значною мірою впливає на кінцевий результат всіх програм розвитку людського потенціалу на всіх рівнях і етапах їх реалізації, то бюджетна політика створює забезпечувально-стимулюючий вплив на всіх суб'єктів соціально-економічних відносин і таким чином сприяє розвитку людського потенціалу, як двоєдиного процесу його відтворення, зміцнення і включення у суспільно-корисну діяльність заради самої людини.

РОЗДІЛ 2. ДЕРЖАВНЕ ФІНАНСОВЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ РОЗВИТКУ ЛЮДСЬКОГО ПОТЕНЦІАЛУ В УКРАЇНІ

2.1. Фіскальні інструменти та важелі фінансового забезпечення розвитку людського потенціалу

Рівень фінансового забезпечення реалізації стратегічних завдань соціально-економічного розвитку українського суспільства в цілому і зокрема – розвитку людського потенціалу, як визначального рушійного чинника цього процесу, залежить від реального обсягу створення ВВП в країні. Між параметрами обсягу ВВП і його частки, що спрямовується на розвиток людського потенціалу, існує прямий і зворотний зв'язок. Цей взаємозв'язок полягає у наступному: кошти, які використовуються для розвитку людського потенціалу суспільства виділяються шляхом розподільчих і перерозподільних відносин функціонуючої фінансової системи, які і визначають матеріальну основу розвитку продуктивних сил суспільства, у тому числі і людського потенціалу за кількісними і якісними параметрами. Реалізація цього потенціалу у суспільному розширеному відтворенні генерує ВВП, величина якого залежить від результативності задіяних у цьому процесі виробничих ресурсів і зокрема – продуктивної спроможності людського потенціалу у їх складі, де людський потенціал виступає провідним фактором.

Таким чином, нарощування людського потенціалу (у його кількісному і якісному вимірі) є передумовою позитивного динамізму ВВП. Безумовно, взаємозалежність обсягу створення ВВП і продуктивною спроможністю людського потенціалу з позиції динамізму цих величин на перше місце (за темпом зростання) висувають зростання людського потенціалу як первинної умови, а зростання ВВП є результатом задіяння людського потенціалу в суспільному виробництві. Тобто розвиток людського потенціалу повинен відбуватися більш високими темпами, ніж зростання ВВП, що власне і зумовлює його збільшення. Провідна роль у розвитку людського потенціалу належить науці, що формує його

інноваційну складову. Співвідношення темпів формування ВВП і обсягу фінансування науково-технічних робіт наведено у табл. 2.1.

Таблиця 2.1.

Динаміка ВВП і обсягу фінансування науково-технічних робіт в Україні

Роки	ВВП		Фінансування науково-технічних робіт									
	у факт. цінах, млн. грн.	реальний, у % до поперед. року	Всього		у тому числі за джерелами фінансування							
			млн. грн.	у ВВП, %	бюджету		власних коштів		замовників		Інших джерел	
					млн. грн.	у ВВП, %	млн. грн.	у ВВП, %	млн. грн.	у ВВП, %	млн. грн.	у ВВП, %
2006	170070	105,9	2046,3	1,20	614,5	0,36	61,3	0,04	1262,9	0,74	107,6	0,06
2007	204190	109,2	2432,5	1,19	751,6	0,37	210,4	0,10	1344,8	0,66	125,7	0,06
2008	225810	105,2	2611,7	1,16	733,3	0,32	146,7	0,06	1616,7	0,72	115	0,05
2009	267344	109,6	3597,4	1,35	1070,7	0,40	228,5	0,09	2196,6	0,82	101,6	0,04
2010	345113	112,1	4251,7	1,23	1449,5	0,42	275,9	0,08	2383,6	0,69	142,7	0,04
2011	441452	102,7	5160,4	1,17	1711,2	0,39	338,5	0,08	2938,1	0,67	172,6	0,04
2012	544153	107,3	5164,4	0,95	2017,4	0,37	462,7	0,09	2564,2	0,47	120,1	0,02
2013	720731	107,9	6149,2	0,85	2815,4	0,39	521,1	0,07	2704,4	0,38	108,3	0,02
2014	948056	102,3	8024,8	0,85	3909,8	0,41	592,5	0,06	3390,1	0,36	195,4	0,02
2015	914720	84,9	7822,2	0,86	3398,6	0,37	629,4	0,07	3614,2	0,40	180	0,02
2016	1082569	90,1	8995,9	0,83	3704,3	0,34	872	0,08	4277,1	0,40	142,5	0,01
2017	1316600	104,2	9591,3	0,73	3859,7	0,29	841,8	0,06	4764	0,36	125,8	0,01
2018	1408889	104,4	9862,2	0,70	3749,5	0,27	704,4	0,05	4962	0,35	453,3	0,03

Наведені у табл. 2.1 дані про співвідношення темпів зростання обсягу ВВП та фінансування розвитку людського потенціалу свідчать, що виділення коштів на розвиток креативної складової людського потенціалу – фінансування науково-технічних робіт впродовж 2006-2018 рр. мало спадну динаміку: від 1,2 % у 2000 р. – до 0,70% у 2013 р. Загальний же темп динаміки фінансування науково-технічних робіт істотно відставав від темпу зростання ВВП. Так, якщо за 2006-2018 рр. обсяг ВВП зріс у 8,3 рази (тобто відповідно відбулося зростання його фінансової спроможності), то обсяг фінансування науково-технічних робіт зріс лише у 4,8 рази.

Скорочення фінансування науково-технічних робіт призвело до зменшення обсягу інноваційної наукової продукції, а відтак і консервації низькопродуктивних технологій, про що свідчить затримка науково-технічного прогресу в національній економіці, адже основний обсяг продукції в Україні продукується в умовах 3-4 технологічного укладів, а продукція послідуєчих, більш прогресивних укладів (п'ятого і шостого) становить мізерну частку – від 1-3 % до 0,2 % в окремих галузях. І це незважаючи на те, що інноваційний розвиток проголошено стратегічним напрямом економічної політики України.

Негативність уповільнення фінансування розвитку науки в Україні загрожує фінансовій безпеці країни та приводить до залежності від провідних держав світу. Враховуючи те, що такі держави продукують продукцію в основному на базі 5 і 6 технологічних укладів, а також зароджується 7 технологічний уклад, Україна здійснює переважно наздоганяючий варіант інноваційного розвитку: закупаючи застарілі технології (втрачаючи значні кошти) чим фактично відмовляється від розробки власних, хоча в окремих сферах ще займає лідируючі позиції (літакобудування, ракетобудування та ряд інших).

Розрахунок співвідношення темпів формування ВВП і обсягу фінансування розвитку людського потенціалу наведено у табл. 2.2. Аналіз таблиці 2.2 свідчить, що на розвиток окремих сфер людського потенціалу у ВВП виділялась незначна частка бюджетних коштів. У середньому за аналізований період бюджетні видатки у ВВП на охорону здоров'я становили 4%, на духовний та фізичний розвиток - 0,9 %, на освіту – 6,9 %.

У цілому спостерігається позитивна динаміка фінансування розвитку людського потенціалу в галузях соціально-культурної сфери (освіти, охорони здоров'я, духовного і культурного розвитку), що відповідає державній політиці посилення соціалізації бюджету.

Динаміка ВВП і частки у ВВП фінансування розвитку людського потенціалу за рахунок коштів Зведеного бюджету України

Роки	ВВП		Частка фінансування провідних напрямів розвитку людського потенціалу, % у ВВП				
			Освіти		Охорони здоров'я	Духовного і фізичного розвитку	Соціального захисту та соціального забезпечення
	млн. грн.	темп росту, % до поперед. року	всього	у тому числі вищої			
2006	170070	-	4,1	1,2	3,0	0,5	3,5
2007	204190	120,1	4,6	1,1	3,0	0,6	4,0
2008	225810	110,6	5,4	1,1	3,3	0,6	5,6
2009	267344	118,4	5,6	1,2	3,6	0,8	4,9
2010	345113	129,1	5,3	1,7	3,5	0,8	5,7
2011	441452	127,9	6,1	1,8	3,5	0,9	9,1
2012	544153	123,3	6,2	1,8	3,6	0,8	7,6
2013	720731	132,5	6,2	1,9	3,7	0,8	6,7
2014	948056	131,5	6,4	2,0	3,5	0,8	7,8
2015	914720	96,5	7,3	2,3	4,0	0,9	8,6
2016	1082569	118,4	7,4	2,3	4,1	1,1	9,6
2017	1316600	121,6	6,6	2,0	3,7	0,8	8,0
2018	1408889	107,0	7,2	2,1	4,1	1,0	8,9

Система бюджетного регулювання, як одна з основних складових системи державного регулювання соціально-економічних процесів, є сукупністю функціональних фінансово-бюджетних та економічних елементів, серед яких дохідна частина бюджету, видаткова частина бюджету, дефіцит (профіцит) бюджету, державний борг, податкове регулювання, міжбюджетні відносини, економічні процеси країни, зовнішнє економічне середовище та взаємозв'язки між ними. І. Чугунов визначає зв'язок у бюджетній сфері як економічні відносини, що «виникають між державою та суб'єктами відтворення в процесі формування та використання грошових коштів, необхідних для виконання функцій держави, економічних, соціальних, управлінських, зовнішньополітичних тощо».

Офіційні дані свідчать, що у структурі видатків зведеного бюджету найбільшу частку становлять видатки на фінансування розвитку людського потенціалу (табл. 2.3).

Таблиця 2.3

Питома вага видатків на розвиток людського потенціалу у Зведеному бюджеті України,
%

Роки	Усього видатків на розвиток людського потенціалу	У тому числі			
		Охорона здоров'я	Духовний та фізичний розвиток	Освіта	Соціальний захист та соціальне забезпечення
2008	56,2	12,5	2,4	20,3	21,0
2009	52,4	12,8	2,7	19,8	17,1
2010	51,4	11,9	2,6	17,9	19,0
2011	60,4	10,9	2,4	18,9	28,2
2012	56,8	11,3	2,5	19,3	23,7
2013	55,4	11,8	2,5	19,6	21,5
2014	57,2	10,9	2,6	19,7	24,0
2015	61,4	11,8	2,7	21,5	25,4
2016	63,5	11,8	3,0	21,1	27,6
2017	59,7	11,6	2,6	20,5	25,0
2018	60,7	11,9	2,8	20,6	25,4

За останні десять років частка видатків зведеного бюджету України на розвиток людського потенціалу у ВВП збільшилася у цілому на 7,3%. Незважаючи на те, що основна частина видатків на розвиток людського потенціалу здійснюється за рахунок коштів державного бюджету, місцеві бюджети відіграють значну роль у реалізації соціальних програм. Із них на соціальний захист та соціальне забезпечення – на 3,3%, освіту – на 1,8%, охорону здоров'я – на 0,8 %, духовний та фізичний розвиток – на 0,4%. З місцевих бюджетів згідно із принципом субсидіарності здійснюється фінансування державних програм соціального забезпечення, які наближені до споживачів на місцях, та соціальний захист окремих категорій населення, що фінансується за рахунок субвенцій державного бюджету.

Фінансування соціальних послуг, які безпосередньо надаються населенню та підтримують розвиток людського потенціалу, здебільшого

здійснюється за рахунок коштів державного бюджету. Але у зв'язку з передачею цієї функції місцевим бюджетам разом з відповідними коштами, фактично фінансування здійснюється місцевими бюджетами. Так, у місцевих бюджетах зосереджено понад 60% видатків на освіту та до 80% видатків на охорону здоров'я. За даними Міністерства фінансів України, у структурі загальної суми видатків місцевих бюджетів у 2018 р. спрямовувалося на охорону здоров'я 21,2 %, на духовний та фізичний розвиток 3,7 %, на освіту 32,0 %, на соціальний захист та соціальне забезпечення 22,5 % [59].

У 2018 р., порівняно з 2017 р., видатки за функціональною класифікацією видатків місцевих бюджетів збільшилися, зокрема на охорону здоров'я – на 9492,3 млн. грн., духовний та фізичний розвиток – 2884,7 млн. грн., на освіту – на 15305,6 млн. грн., соціальний захист та соціальне забезпечення – на 19751,2 млн. грн. Хоча податково-бюджетна політика України в 2018 р. проводилась на тлі нестійкого розвитку світової економіки та нестабільності на міжнародних фінансових ринках, частка окремих видатків зведеного бюджету України на розвиток людського потенціалу у ВВП у 2018 р., порівняно з 2017 р., збільшилися на 2,2%.

Освіта, охорона здоров'я, духовний та фізичний розвиток тощо є основою зміцнення і розвитку людського потенціалу, а тому їх фінансування є пріоритетними напрямками бюджетних видатків у розвинених країнах світу. Зокрема в них на освіту і охорону здоров'я витрачається до 10% бюджетних коштів на кожний напрям. Бюджетна політика європейських країн орієнтує бюджетні потоки на фінансування університетів як осередків не лише освіти, а й наукових розробок.

Так, Австрія витрачає на ці цілі 64,2 % від загальних витрат бюджету, Швейцарія – 50,9 %, Греція – 44,7 %, Нідерланди – 44,2 %, Італія – 42,6 %. Державні витрати на освіту в Україні номінально перевищують рівні витрат в багатьох країнах з середнім і навіть з високим рівнем розвитку людського потенціалу. Водночас, якщо врахувати розмір ВВП, величину його падіння за

роки незалежності України, то відносні видатки на освіту були нижчими та використовувалися недостатньо ефективно [20].

Податковий механізм повинен впливати на економічну поведінку суб'єктів ринкових відносин, щоб сприяти зростанню соціальної відповідальності і одночасно забезпечувати потреби суспільства в суспільно-необхідних благах, що не пригнічуючи економічну активність. Податки активно використовуються державою як ефективний інструмент соціальної політики. Через платежі до бюджету, що надалі виступають у вигляді бюджетних видатків на соціальну сферу, здійснюється вплив на рівень і динаміку заробітної плати працівників бюджетних установ і грошове забезпечення різних категорій населення. Податки, як фіскальні інструменти, значною мірою впливають на рівень розвитку людського потенціалу, адже сприяють виробленню достатньої кількості суспільних благ і забезпеченню засад життєдіяльності суспільства, впливають на явища і процеси, що значною мірою визначають умови та рівень людського розвитку.

Використання бюджетного та податкового механізму у системі державного регулювання економікою призвело до посилення ролі прямих податків у системі суспільних фінансів. В Україні у різні періоди співвідношення між прямим і непрямими податками коливалося на користь тих чи інших. Водночас, відмічається тенденція до збільшення з 2010 р. частки прямих податків, що пов'язано з процесами реформування податкової системи та прийняттям Податкового кодексу України.

Одним із основних податкових інструментів (методів) формування доходів бюджету України є податок на доходи фізичних осіб (його частка у структурі податкових надходжень за бюджетною класифікацією зросла в 2018 р. порівняно з 2011 р. із 17,7 до 18,9 %). Цей податок є основним у системі прямого оподаткування (для порівняння: надходження податку на прибуток підприємств у 2013 р. становили 15,5 % всіх податкових надходжень до бюджету). Частка ПДФО у ВВП зросла з 2,9% ВВП у 1995 р. до 4,8 % в 2013 р. (за цей самий період частка податку на прибуток з

підприємств у ВВП зменшилася з 8,9 до 4,0 %. Про це свідчать і результати аналізу динаміки коефіцієнта еластичності податку, який із 2000 р. був меншим за одиницю лише в 2010 р. і в 2015–2016 рр. [18].

Розглянемо, які зміни відбувалися в Україні щодо ПДФО та податкового навантаження. Зменшення податкового навантаження на доходи фізичних осіб (частка ПДФО у ВВП склала 3,83%) відбулось з 2010 р. та мало дискреційний характер (у зв'язку з введенням нового податкового механізму оподаткування доходів фізичних осіб). Новим законодавством було встановлено пропорційну систему ставок та введена податкова соціальна пільга. Граничні податкові ставки склали 13% для доходів на рівні від 0,3 – 2,6 мінімальної заробітної плати, на доходи понад 2,6 мінімальної заробітної плати додатково сплачувалось 3,9% від суми мінімальної заробітної плати. Середні податкові ставки у цей період склали 9,1%-13%.

Таким чином, економічна ефективність податків та податкової системи полягає в тому, що вони не повинні гальмувати зростання ефективності виробництва. Соціальний аспект оподаткування доходів громадян впливає на процес перерозподілу та вирівнювання доходів, що має на меті досягнення добробуту членів суспільства та ефективного відтворення людського капіталу. Економічний аспект полягає у вилученні доходів фізичних осіб до відповідних бюджетів з метою надання можливості фінансування видатків, що здійснює держава, та регулюванні макро- та мікроекономічних параметрів для досягнення відповідного економічного зростання.

Світовий досвід формування місцевих бюджетів вказує на необхідність створення ефективної системи місцевого оподаткування на рівні самодостатності, та посилення впливу податкового механізму на регулювання соціальних процесів і прямо або побічно - на розвиток людського потенціалу.

Серед внутрішніх факторів, здатних суттєво впливати на ефективність податків і регулюючу (стимулюючу) функцію податкового механізму в аспекті розвитку людського потенціалу, можна виділити наступні: логічність

і послідовність податкового законодавства; відповідність законодавчої та нормативної бази оподаткування; стабільність податкового законодавства; оптимальність структури органів, що адмініструють податки; обґрунтованість методики адміністрування податків та її відповідність економічним реаліям; урегульованість питань взаємовідносин з платниками. Враховуючи зазначені фактори можна виділити такі бази для оцінки фіскальної ефективності на місцевому рівні, як валовий регіональний продукт (ВРП), податкові надходження, податковий борг, пільгове оподаткування, доходи населення і т.д. Основним показником для дослідження фіскальної ефективності на регіональному рівні є ВРП, який виступає узагальнюючим показником результативності регіональної економіки.

Таким чином, визначення ефективності фіскальної системи на регіональному рівні повинно включати також вивчення впливу податкового механізму на соціально-економічну ситуацію і розвиток людського потенціалу.

Розглядаючи підстави для забезпечення державної підтримки через надання податкових пільг Джек М. Мінц застерігає, що спеціальні податкові пільги можуть призвести до ситуації, коли підтримку дістають безліч низькоякісних проектів. Це призводить до того, що соціальна віддача від коштів, підтримуваних податком, виявляється значно нижчою від ринкового рівня. Стимулювання певних напрямів розвитку людського потенціалу має бути виваженим, адже «Натомість для подолання проблеми недостатнього обсягу фінансування було б доцільніше замість фінансових стимулів запровадити інвестиційну податкову знижку. Принаймні податок слід запроваджувати за сигналом, що виявляє якість».

Важливим є визначення, яким чином надання державної підтримки сприяє розвитку соціальних галузей та розвитку людського потенціалу галузі, підприємства, чи раціонально використовуються надані кошти, чи

сприяє державна допомога зміцненню та підвищенню якості людського потенціалу.

2.2. Оцінка впливу основних чинників на фінансове забезпечення розвитку людського потенціалу

Всебічний розвиток людського потенціалу є однією з найважливіших проблем суспільства. Вона може бути розв'язана тільки за умови забезпечення належних умов людського розвитку, яке має відбуватися на якісно новій основі і вимагає адекватного фінансового забезпечення. Для одержання найбільш достовірної і повної інформації необхідно розглядати чинники та показники, що характеризують рівень соціального та економічного розвитку, а також фінансові показники, що відображають рівень фінансового забезпечення розвитку людського потенціалу (рис.2.1).

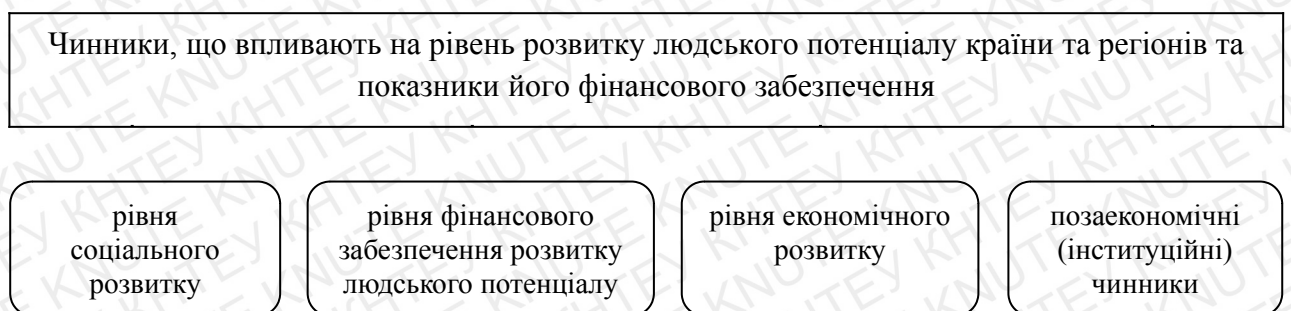

Рис. 2.1. Систематизація чинників, що впливають на рівень розвитку людського потенціалу та показники його фінансового забезпечення

Основним критерієм соціальних показників є те, що всі вони покликані відображати кількісні зміни стану, структури та рівня життя населення країни і певного регіону. Економічні зміни, що відбуваються в господарській діяльності країни та регіону, характеризуються економічними показниками.

Розглянемо чинники, що сприяють і перешкоджають розвитку людського потенціалу регіону. В економічній науці під чинником розуміють якусь

причину, рушійну силу будь-якого процесу, явища, що визначає його характер або окремі риси. Насправді ж причина і чинник - це досить близькі за значенням поняття, але їх не можна ототожнювати. Кожен чинник кількісно характеризується за допомогою певного набору ознак, в якості яких можуть виступати показники. Оскільки показники певним чином взаємопов'язані між собою (зміна величини одного показника може сприяти зниженню або зростанню значення іншого), то той чи інший показник сам може виступати в якості чинника.

А. Колотом узагальнено перелік найбільш значимих чинників, що дестабілізують соціально-трудова сферу та породжують численні асиметрії у ній, серед яких: глобалізація світової економіки та зростання відкритості національних економік; погіршення вікової структури населення в цілому й економічно активного населення зокрема; лібералізація соціально-економічної політики, складником якої є так званий економоцентризм; уповільнення темпів економічного зростання; трансформація інституту зайнятості та різновекторність змін на ринку праці; зниження ролі соціального діалогу в оптимізації відносин між провідними соціальними силами; низька, неадекватна потребам сьогодення роль держави у забезпеченні стійкого розвитку соціально-трудова сфери. Тобто вчений основний акцент робить на тих базових деструктивах, які нині суттєво дестабілізують сферу соціально-трудова відносин та є вагомими лімітуючими чинниками розвитку соціально-трудова потенціалу.

І. Моторна, здійснюючи дослідження трансформації соціально-трудова відносин під впливом змін у сфері зайнятості показала, що основними чинниками, які впливають на зміни у сфері зайнятості в сучасних умовах, є глобалізація, структурна трансформація економіки і стрімке поширення нових технологій.

Класифікація чинників, що сприяють чи перешкоджають розвитку людського потенціалу на різних рівнях представлено у додатках.

Розглянуті чинники мають такі особливості: розвиток людського потенціалу відбувається під впливом сукупності чинників; всі чинники, що визначають розвиток людського потенціалу, взаємопов'язані і взаємозалежні між собою і охоплюють різні сфери національного й регіонального господарства.

Рівень життя – це характеристика економічного добробуту домогосподарства, що вимірюється реальним доходом на душу населення та чисельністю населення, яке знаходиться за межею бідності. Рівень життя домогосподарства визначається, з одного боку, складом і величиною потреб у різних життєвих благах (продукти харчування, одяг, житло, транспорт, різні комунальні і побутові послуги, освіта, медичне обслуговування, культурно-просвітні заходи), з іншого боку – можливістю їхнього задоволення, виходячи з пропозицій на ринку товарів та послуг і реальних доходів населення. Життєвий рівень населення також залежить від способу виробництва, який характеризується відносинами власності, рівня розвитку матеріальної бази суспільства, сфери послуг та суспільною продуктивністю праці.

Оцінку рівня життя здійснюють з використанням таких груп показників: показників доходів населення (номінальні та реальні доходи населення, їх структура, грошові доходи члена домогосподарства); показників мінімальних державних стандартів (прожитковий мінімум, мінімальна заробітна плата, мінімальний рівень пенсій, соціальних виплат, відношення середнього розміру пенсії до мінімального рівня тощо); показників споживання населенням товарів і послуг; показників забезпеченості населення послугами соціальної сфери: освіти, охорони здоров'я, культури, житлово-комунальних послуг та ін.; соціально-демографічних (тривалість життя, коефіцієнти народжуваності та смертності); показників зайнятості населення (рівні зайнятості та безробіття, галузева структура зайнятості та ін.).

Матеріальною основою розвитку людського потенціалу виступає валовий внутрішній продукт (ВВП) або валовий національний дохід (ВНД). Показник річного обсягу ВНД України в розмірі 6175 дол. США на одну людину - один із найнижчих у групі країн з високим рівнем людського розвитку, нижче тільки в Вірменії, Кубі, Грузії. Незважаючи на те, що зростання ВНД не завжди супроводжується зростанням доходів населення, тому може не мати пропорційного позитивного впливу на розвиток, кінцевий результат багато в чому залежить від його структури, розподілу і перерозподілу.

Динаміка доходів та видатків зведеного бюджету України та обсягів валового внутрішнього продукту в 2008-2018 рр. наведено у табл. 2.4.

Таблиця 2.4

Динаміка доходів і видатків зведеного бюджету України та обсягів валового внутрішнього продукту, 2008-2018 рр.

Звітний період	Валовий внутрішній продукт, млрд. грн.	Доходи зведеного бюджету, млрд. грн.	Видатки зведеного бюджету, млрд. грн.	У тому числі видатків зведеного бюджету на розвиток людського потенціалу	
				млрд. грн.	% до ВВП
2008	225,81	61,95	60,32		15,00
2009	267,34	75,29	75,79	39,70	14,85
2010	345,11	91,53	102,54	52,69	15,27
2011	441,45	134,18	141,99	85,85	19,45
2012	544,15	171,81	175,51	99,39	18,27
2013	720,73	219,90	227,64	125,39	17,40
2014	948,06	297,90	312,02	176,75	18,64
2015	913,35	288,60	310,23	190,54	20,86
2016	1094,61	314,40	377,84	240,73	21,99
2017	1316,60	398,30	416,61	251,53	19,10
2018	1408,90	445,50	492,45	298,96	21,22

Як видно з табл. 2.4, частка видатків (у % до ВВП) зведеного бюджету України на розвиток людського потенціалу в 2017-2018 рр. порівняно з 2014-2016 рр. знижується. Тобто не досягається на основі кумулятивного ефекту нарощування можливостей щодо розвитку людського потенціалу.

Необхідним є формування відповідної політики у сферах доходів, інвестицій, податків, міграції та інших, які в комплексі покликані створити умови для інтенсифікації процесів розвитку всіх складових людського потенціалу країни та регіонів.

Проведений аналіз фінансового забезпечення розвитку людського потенціалу показує, що на його формування суттєво впливає соціально-економічний стан країни в цілому так і кожного регіону окремо. Для того, щоб державна та регіональна влада могла здійснювати регулюючий вплив на фінансове забезпечення розвитку людського потенціалу, необхідно точно представляти, від яких конкретних соціально-економічних факторів він залежить, мати кількісні оцінки цієї залежності.

Наслідки регулювання економічних процесів на етапі розвитку вітчизняної економіки свідчать про брак дієвих правових засад та економічних важелів стримування негативних факторів впливу на фінансову стабільність держави. ВВП як головний індикатор економічного розвитку і найбільш повний показник сумарного обсягу виробництва товарів та послуг за певний період (рік) в абсолютній та вартісній оцінках визначає взаємоузгодженість розвитку системи макроекономічного регулювання і державних фінансів. У величині та структурі ВВП відображаються об'єктивні співвідношення головних параметрів та факторів впливу на економіку країни, що стає основою при формуванні бюджету і його складових у контексті макроекономічного регулювання суспільно-економічних інтересів та управління бюджетними доходами. У цих умовах існують макроекономічна і бюджетна взаємозалежність, взаємозв'язок між ВВП і бюджетом, доходами і видатками держави, фінансуванням розвитку людського потенціалу.

Аналіз фінансового забезпечення розвитку людського потенціалу показав, що на значні кошти витрачаються на функціонування національної моделі розвитку його вагової частки - людського капіталу. Ефективність використання наявного людського капіталу на макрорівні, на рівні галузевого

виробництва оцінюють показником інтелектуального капіталу, що забезпечує стійкі конкурентні переваги та проявляється у вигляді приросту доданої вартості. У свою чергу, її приріст та галузева структура визначають темпи економічного зростання держави загалом. Тобто ступінь досягнення заданої стратегії економічного зростання з використанням наявного людського капіталу вимірюють показником людського потенціалу держави [3].

Отже, з огляду на зазначене, при проведенні кореляційно-регресійного аналізу для визначення чинників, які впливають на розвиток людського потенціалу, за результативну ознаку візьмемо прямий показник рівня продуктивності праці, оскільки він тісно пов'язаний з функціонуванням людського капіталу, як активної, задіяної, чи використовуваної частини людського потенціалу.

У таблиці 2.5 наведені дані про видатки Зведеного бюджету України, обсяг ВВП та кількість зайнятого населення в країні за 2008-2018 рр.

Таблиця 2.5

Динаміка видатків Зведеного бюджету України, обсягу ВВП та кількості зайнятого населення в країні за 2008-2018 рр. (млн. грн.)

Роки	ВВП	Кількість зайнятого населення, млн. осіб	Прямий показник рівня продуктивності праці	Видатки на			
				охорону здоров'я	духовний та фізичний розвиток	освіту	соціальний захист та соціальне забезпечення
2008	225810	20,1	11234,33	7537,9	1417,9	12269,0	12643,9
2009	267344	20,2	13234,85	9708,2	2052,5	14977,7	12953,2
2010	345113	20,3	17000,64	12159,4	2695,9	18342,6	19494,5
2011	441452	20,7	21326,18	15476,5	3449,8	26815,5	40110,8
2012	544153	20,7	26287,58	19737,7	4328,4	33792,8	41535,8
2013	720731	21,0	34320,52	26717,6	5687,8	44348,7	48640,0
2014	948056	21,0	45145,52	33559,9	7916,1	60968,1	74313,0
2015	913345	20,2	45215,1	36564,9	8330,2	66774,0	78872,4
2016	1082569	20,3	53328,52	44745,4	11525,4	79835,2	104624,1
2017	1316600	20,3	64857,14	48961,6	10754,9	86255,4	105555,7
2018	1408889	20,4	69063,19	58453,9	13639,6	101561,0	125306,9

Якщо розглядати такі окремі видатки Зведеного бюджету України, як обсяг інвестицій у розвиток людського потенціалу, то можна припустити, що обсяг інвестицій в охорону здоров'я, освіту, духовний та фізичний розвиток, соціальний захист та соціальне забезпечення в Україні у кінцевому значенні

відобразиться на продуктивності праці. Тому за факторні ознаки будемо вважати інвестиції в збереження та розвиток людського потенціалу: видатки зведеного бюджету на охорону здоров'я, освіту, духовний та фізичний розвиток, соціальний захист та соціальне забезпечення.

Для більшості населення України джерелом доходу є праця, причому концепцією людського розвитку в якості одного з основних його ознак визначається продуктивність, саме зайнятість має стати вагомим компонентом стратегії розвитку людського потенціалу на основі зростання економіки і сфери послуг та відповідно ВВП. Враховуючи ці обставини, в сучасних умовах державна політика повинна бути спрямована на зростання ВВП шляхом гармонійного поєднання розвитку людського потенціалу, економіки на інноваційних засадах та ефективного використання адаптивної властивості механізму фінансового забезпечення розвитку людського потенціалу.

РОЗДІЛ 3. ШЛЯХИ УДОСКОНАЛЕННЯ ДЕРЖАВНОГО ФІНАНСОВОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ РОЗВИТКУ ЛЮДСЬКОГО ПОТЕНЦІАЛУ В УКРАЇНІ

3.1. Пріоритетні напрями державного фінансового забезпечення розвитку людського потенціалу в Україні

Держава заінтересована в розвитку людського потенціалу, враховуючи, що, загальний національний запас людського потенціалу та швидкість його нарощування надзвичайно важливі для рівня і темпів економічного розвитку країни і саме людський потенціал визначає здатність економіки країни сприймати і використовувати нововведення. Впливаючи на поступове підвищення якості людського потенціалу, збільшення кількості висококваліфікованих кадрів та на відповідне використання їх потенціалу, держава підвищує можливості країни у забезпеченні економічного зростання. Таким чином, держава, формуючи власні інститути та забезпечуючи їх фінансування за допомогою перерозподілу частини ВВП через бюджет, реалізує соціальну функцію.

Призначення сучасних функцій держави – розвиток інтелектуального людського потенціалу (трансферти домашнім господарствам у натуральній формі, насамперед у вигляді послуг освіти і охорони здоров'я) і виробничого потенціалу суспільства (трансферти в грошовій формі і субсидії підприємствам реального сектора економіки).

Подібного підходу дотримується академік НАН України В. Геєць. Структуруючи загальну сукупність бюджетних видатків, В. Геєць поділив функції держави на дві категорії – сучасні (охорона здоров'я, освіта і наука) та традиційні (оборона, правопорядок, судова система тощо). Він підрахував, що якщо пріоритетність тієї чи іншої державної функції відповідає частці витрат у відповідних напрямках, то в Україні співвідношення між сучасними проблемними функціями, які виконує держава, і традиційними становить

1,3:1 [92]. Для порівняння – у розвинутих країнах відповідне співвідношення становить 6:1; в країнах, що розвиваються – 3,5:1. Тому, крім традиційного набору функцій держави, які полягають у створенні умов функціонування суб'єктів економіки та забезпечення макроекономічної стабільності, до мінімального бюджету необхідно додати соціальний захист і соціальне забезпечення, охорону здоров'я й освіту, що зумовлене підвищенням ролі держави у регулюванні соціальних процесів.

Тобто держава не може і не повинна брати на себе всі витрати щодо розвитку людського потенціалу, водночас вона може сприяти розширенню ресурсної бази як прямо, спрямовуючи бюджетні кошти на розвиток людського потенціалу, так і непрямими методами. Останні охоплюють впровадження державою стимулів, процентних та податкових пільг, субсидій, умов кредитування, програм підтримки тощо. Не випадково домінантою довгострокового розвитку країни в умовах ринкових перетворень стає поступова відмова від патерналістської держави і перехід до моделі субсидіарної держави, яка відповідає за забезпечення базового обсягу суспільних товарів і послуг.

Як правило, держава виробляє суспільні товари і послуги та реалізує соціальну політику виходячи із реально існуючих ресурсів і можливостей. Можливості держави в аспекті виконання соціальної функції і розвитку людського потенціалу в умовах ринкового господарювання залежать виключно від обсягів концентрації фінансових ресурсів у бюджеті та позабюджетних фондах і ефективності їх використання.

Фінансову основу для реалізації політики розвитку людського потенціалу, яка реалізується у межах соціальної політики, формують суспільні фінанси. Ще І. Гарньє у середині XIX ст. писав, що «Перше питання, як уявляється, якщо мова йде про фінанси, полягає у визначенні законних суспільних потреб, загального нормального споживання і суспільних витрат, які від цього походять, або інакше, в окресленні у чому

полягають природні та раціональні обов'язки держави, уряду чи суспільної влади».

В умовах трансформації глибинних основ українського суспільства значною мірою зросли потреби населення у конкретних суспільних благах, що спричинило активізацію не тільки соціальної, а й бюджетної політики держави, спричинило до необхідності її постійного коригування у межах зміни стратегії фінансового забезпечення суспільних витрат. Обмеженість коштів державного та місцевого бюджетів України в умовах політики зниження податкового тиску на реальний сектор економіки поставила питання можливості часткового заміщення послуг, які фінансуються з бюджету платними послугами.

Слід акцентувати увагу, що суспільні блага відзначаються такими властивостями: по-перше, збільшення кількості споживачів благ не знижує їх корисності для кожного з них, по-друге, обмеження доступу споживачів до таких благ практично неможливо. Блага, які не відповідають цим властивостям, відносять до приватних.

Серед пріоритетів державної політики, спрямованої на розвиток людського потенціалу, повинно бути формування цивілізованого соціально-інституційного середовища. В Україні створено правове забезпечення соціальних пріоритетів, серед яких гарантії у сферах медичного та пенсійного забезпечення, соціальних виплат і допомог, соціального страхування, охорони материнства, мінімального рівня оплати праці тощо.

Практика підтверджує, що роль суспільних фінансів в умовах ринкової економіки не знижується, адже внаслідок різних чинників відбувається подальша поляризація доходів окремих верств суспільства, продовжується падіння рівня життя населення, відбувається деградація наукового та інтелектуального потенціалу, зниження якості людського потенціалу і людського капіталу, що в підсумку приводить до зниження конкурентоспроможності національних економік в цілому. Статистичні дані свідчать, що в Україні існують такі явища, як висока бідність (відносна та

абсолютна); висока майнова диференціація суспільства; соціальна нерівність; відчуженість значної кількості громадян від суспільного життя, звуження їх доступу до освіти, медицини і культури. Враховуючи те, що для більшості населення України джерелом доходу є праця, причому концепцією людського розвитку в якості одного з основних його ознак визначається продуктивність, зайнятість є вагомим компонентом моделі розвитку людського потенціалу.

Провідною функцією суспільних фінансів виступає функція перерозподілу, згідно з якою відбувається формування централізованого фонду грошових коштів та його використання з метою задоволення загальнодержавних потреб. Водночас, в умовах ринкової економіки вагома роль належить регулюючій функції, що пов'язана з формуванням й використанням бюджетного державних і місцевих фінансів, які формуються за рахунок податків, запозичень, доходів від державної власності. Застосовуючи різні види та ставки податків держава може стримувати чи активізувати (стимулювати) процес розвитку людського потенціалу. Формування державної власності сприяє розвитку інфраструктури у сфері суспільних послуг. З іншого боку, приватизація сфери суспільних послуг (комунальне господарство, охорона здоров'я, освіта і т.д.) може стримувати споживання населення, можливим наслідком чого стане зниження його рівня життя.

Формою реалізації суспільних фінансів є фінансовий механізм, як сукупність економіко-організаційних, інституційних і правових форм та методів управління суспільними фінансами з метою досягнення загальноекономічних та соціальних цілей. Реалізація соціальної функції держави, як умови розвитку людського потенціалу, передбачає використання державою фіскальних важелів регулювання. Наприклад, створення умов для забезпечення достатнього життєвого рівня кожної людини передбачає формування системи державних соціальних стандартів і державних соціальних гарантій та їх фінансове забезпечення за рахунок бюджетних коштів, коштів державних цільових позабюджетних коштів, через систему

податкових пільг. Зменшенню диференціації доходів населення може сприяти регулювання оплати праці працівників бюджетної сфери, а також застосування прогресивних ставок оподаткування тощо.

Пріоритети бюджетної політики щодо розвитку людського потенціалу мають зменшувати нерівномірність ринкового механізму розподілу доходів, розв'язувати проблеми подолання бідності, з огляду на поступове зниження рівня соціальних зобов'язань держави та підвищення відповідальності самого індивіда за свій розвиток.

Актуальним для будь-якого суспільства є визначення рівня соціальних видатків. Розвинені країни світу мають досить високі стандарти соціального забезпечення та відповідний рівень видатків на розвиток людського потенціалу. Незважаючи на різні позиції щодо визначення рівня видатків соціального спрямування, не виникає сумніву, що високий рівень соціального забезпечення населення неможливий у бідній країні, тому єдиною передумовою його підвищення є реалізація стратегії прискореного економічного зростання на інвестиційно-інноваційній основі.

Спрямованість державної політики на реалізацію стратегії прискореного економічного зростання не виключає збереження наявного рівня соціальної підтримки і навіть її збільшення за умов оптимізації структури бюджетних видатків щодо забезпечення їх пріоритетного спрямування на суспільний розвиток. Спрямування коштів на реалізацію пріоритетних завдань держави, що мають на меті розробку та використання інноваційних технологій, розвиток людського потенціалу, є важливим напрямом ефективної бюджетної політики. Якість та обсяг людського потенціалу та його задіяння в державі – важливий фактор забезпечення її економічного зростання.

Видаткова частина бюджету здійснює відчутний вплив як на розвиток окремих галузей і економіки в цілому, так і на рівень розвитку людського потенціалу суспільства. У зв'язку з цим особливого значення набуває проблема оптимального розподілу обмежених бюджетних ресурсів між

напрямами соціально-економічного розвитку країни у єдиному руслі розробки цілісної державної політики розвитку людського потенціалу, як двоєдиного вектора його формування (відтворення) та використання.

Відповідаючий сучасним потребам розвиток людського потенціалу в Україні потребує: забезпечення працездатного населення робочими місцями, легалізацію трудових доходів, впровадження системи медичного страхування, встановлення реального прожиткового мінімуму та вдосконалення методики його розрахунку, що має узгоджуватися зі змінами соціально-економічних умов в країні, а також з необхідністю переходу до міжнародних стандартів надання суспільних послуг в умовах глобалізації.

Пріоритетними напрямами розвитку людського потенціалу є створення умов для його зміцнення та ефективного використання, покращення якісного рівня життя населення. Вагомим є реалізація заходів державної політики у сфері стимулювання ринку зайнятості, впровадження системи медичного страхування, підвищення рівня соціальних стандартів, удосконалення методики їх розрахунку. Інститут фінансового забезпечення розвитку людського потенціалу має визначати умови взаємовідносин та стратегію взаємодії учасників даного процесу.

Враховуючи, що як процес, так і система фінансового забезпечення розвитку людського потенціалу є складними, багаторівневими і багатоаспектними, вирішення перелічених пріоритетних соціально-економічних проблем в Україні потребує формування відповідних інституційних умов, впровадження організаційних форм, прогресивної системи фінансування, зміни орієнтирів, пріоритетів, напрямів та обмежень, обумовлених дефіцитом ресурсів.

На сучасному етапі розвитку в Україні основними пріоритетами державної політики мають стати: протистояння руйнуванню людського потенціалу країни шляхом спрямування зусиль на збереження фізичного, інтелектуального, духовно-етичного його компонентів і забезпечення розвитку людини; протидія відтоку обдарованої молоді й

висококваліфікованих фахівців за кордон та ухилення від суспільно-корисної діяльності в країні. Вагома роль у зв'язку з цим покладається на бюджетну політику, яка здатна задіяти механізм фінансового забезпечення на ключових точках прикладання зусиль держави щодо розвитку людського потенціалу.

Таким чином, пріоритетними напрямками державної фінансової політики розвитку людського потенціалу мають стати формування ієрархічної системи державних цільових соціальних програм, розбудова інституційної складової фінансування освіти, науки, охорони здоров'я, підвищення дієвості застосування програмно-цільового методу в бюджетному процесі, посилення дієвості взаємовідносин державного бюджету з місцевими бюджетами, удосконалення системи пенсійного забезпечення. Важливим є подальше зміцнення ролі фінансової складової розвитку людського потенціалу в забезпеченні процесів економічного зростання.

3.2. Шляхи підвищення ефективності бюджетної складової у фінансовому забезпеченні розвитку людського потенціалу в Україні

В сучасних умовах фінансове забезпечення розвитку людського потенціалу здебільшого залишається прерогативою держави, а не інших суб'єктів економіки. Важливим питанням є спрямування видатків бюджету не на утримання установ галузей, що забезпечують розвиток людського потенціалу, а фінансування суспільних послуг (їх якість, своєчасність та ефективність). Дана проблема вимагає спрямовувати науковий пошук в суть проблеми, тобто на першому план постає питання підвищення ефективності бюджетних коштів та залучення інших джерел. Це визначає особливу важливість розробки та здійснення державних та регіональних бюджетних програм, що спрямовані на розвиток людського потенціалу.

Державні програми є вагомим інструментом фінансового забезпечення розвитку людського потенціалу в Україні. Використання програмно-

цільового методу в бюджетному процесі передбачає впровадження бюджетних програм для концентрації ресурсів бюджету на пріоритетних напрямках. Для програмно-цільового бюджетування розвитку людського потенціалу застосовуються групи показників. Їх умовно розподіляють на групи: ресурсного забезпечення (показники затрат), проміжні (показники результатів програмних заходів), результативні (показники оцінки кінцевих результатів). Результативні показники програми - це кількісні та якісні показники, які характеризують результати виконання програми та підтверджуються формами державних статистичних спостережень, бухгалтерською та іншою звітністю і на підставі яких здійснюється оцінка ефективності використання коштів, аналіз досягнутих результатів та витрат. Принцип ефективності та результативності визначено у статті 7 Бюджетного кодексу України наступним чином: «при складанні та виконанні бюджетів усі учасники бюджетного процесу мають прагнути досягнення цілей, запланованих на основі національної системи цінностей і завдань інноваційного розвитку економіки, шляхом забезпечення якісного надання послуг, гарантованих державою, Автономною республікою Крим, місцевим самоврядуванням, при залученні мінімального обсягу бюджетних коштів та досягнення максимального результату при використанні визначеного бюджетом обсягу коштів.

Оцінка ефективності виконання регіональних програм є свідченням про ефективне використання коштів місцевих бюджетів, на що націлене використання програмно-цільового методу. Основний документом, що використовується розпорядниками бюджетних коштів місцевих бюджетів на стадії виконання та моніторингу (оцінки) бюджетних програм є паспорт бюджетної програми. Упорядкування процесу складання паспорта бюджетної програми виступає інструментом посилення відповідальності головних розпорядників бюджетних коштів щодо використання бюджетних коштів а також спрощує процедуру фінансового контролю та аудиту ефективного використанням бюджетних коштів.

Проте, розглядаючи форму паспорта бюджетної програми місцевого бюджету та форму квартального (річного) звіту про виконання паспорта бюджетної програми місцевого бюджету, що затверджені наказом Міністерства фінансів України від 09.07.2010 р. №679, можна побачити, що результативні показники, що характеризують виконання бюджетної програми і використовуються при проведенні моніторингу та оцінки не порівнюються з бажаним результатом. Саме цей бажаний результат кількісно не оцінений. Іншими словами, не розроблено суспільно значущі індикатори (показники), досягнення яких стане основою для оцінки ефективності використання бюджетних коштів. Адже лише за таких умов можливо визначити, чи ефективно витрачено бюджетні кошти, чи досягнуто суспільно значущий результат (створення суспільних благ і задоволення потреб суспільства в освіті, охороні здоров'я, духовному і фізичному розвитку, соціальному захисті тощо). Для реалізації такого підходу необхідно провести окремі дослідження, у тому числі соціологічні опитування споживачів бюджетних послуг з метою встановлення результатів, які задовольнятимуть їх попит.

Кожна бюджетна програма розвитку людського потенціалу націлена на отримання певного соціального ефекту. Поняття «соціальний ефект» не нове в економічній науці, результати будь-яких інвестицій мають супроводжуватися отриманням не тільки прибутку, а й соціального ефекту [34]. Водночас, показники соціального ефекту в Господарському кодексі України не визначаються. В нормативно-правових документах щодо регулювання бюджетного процесу та правилах стосовно формування та використання бюджетних асигнувань інвестиційного фонду в Росії досягнення позитивного соціального ефекту є неодмінною умовою отримання бюджетних коштів на реалізацію проекту. При цьому показниками соціального ефекту визначено: підвищення рівня зайнятості населення у працездатному віці; підвищення рівня забезпечення населення комфортним житлом; покращення стану навколишнього середовища; підвищення якості послуг, що надаються населенню у сфері транспорту,

охорони здоров'я, освіти, фізичної культури та спорту, культури, житлово-комунального господарства [15]. З метою оцінки соціального ефекту від реалізації бюджетної програми у міжнародній практиці використовується концепція якості життя та враховуються такі показники: валовий внутрішній продукт у розрахунку на одну особу населення; індекс людського розвитку, інтегральний індикатор рівня або якості життя населення.

Програмно-цільовий метод на сьогодні є найбільш поширеною формою спрямування ресурсів держави на вирішення актуальних проблем її розвитку, включаючи розвиток людського потенціалу. Програмно-цільовий метод у бюджетному процесі - метод управління бюджетними коштами для досягнення конкретних результатів за рахунок коштів бюджету із застосуванням оцінки ефективності використання бюджетних коштів на всіх стадіях бюджетного процесу. Він передбачає складання й виконання бюджету в розрізі бюджетних програм. Запровадження цього методу складання бюджету є істотною зміною в бюджетній ідеології. В. Лавров та Н. Кричевський характеризують соціальний ефект від бюджетної програми як рівень задоволення населення якістю життя.

Формування бюджету за програмно-цільовим методом передбачає врахування обсягу наявних ресурсів, що використовуються для досягнення певних результатів у державному секторі; з'ясування результатів, яких необхідно досягти в державному секторі, а вже потім ставиться питання про те, які ресурси слід використати для досягнення цих результатів. У аналітичному плані програмно-цільовий метод упроваджує в бюджетний процес важливі елементи аналізу порівняння витрат і досягнутих результатів. Цей аналіз є інструментом оцінки програм, який забезпечує схвалення і здійснення в бюджетній сфері тих програм, результати від реалізації яких перевищуватимуть витрати на них. Програмно-цільовий метод у бюджетному процесі формує систему звітування й оцінки роботи, забезпечує вищий рівень прозорості ухвалення рішень у державному секторі. Із запровадженням програмно-цільового методу змінюється характер державної

політики: перевага надається не потребі в коштах для утримання бюджетних установ, а тому, які результати будуть отримані від їх використання. Серед переваг програмно-цільового методу відзначимо забезпечення прозорості бюджетного процесу (чітке визначення цілей і завдань, на досягнення яких витрачаються бюджетні кошти), підвищення контрольованості результатів виконання бюджетних програм; оцінку діяльності учасників бюджетного процесу щодо досягнення поставлених цілей та аналіз причин неефективного виконання бюджетних програм; упорядкування організації діяльності й посилення відповідальності головного розпорядника бюджетних коштів щодо формування й виконання бюджетних програм; підвищення якості розробки бюджетної політики, ефективності розподілу й використання бюджетних коштів. Застосування програмно-цільового методу в бюджетному процесі врегульовано ст. 20 Бюджетного Кодексу України.

Конституція України визначає функціональне призначення програмно-цільового управління. У ст. 119 Основного Закону держави зазначається, що місцеві державні адміністрації на відповідній території забезпечують «виконання державних і регіональних програм соціально-економічного та культурного розвитку, програм охорони довкілля, а в місцях компактного проживання корінних народів і національних меншин – також програм їх національно-культурного розвитку; підготовку та виконання відповідних обласних і регіональних бюджетів».

Програмно-цільовий метод (ПЦМ) є однією з основних форм комплексного, системного підходу до процесів управління об'єктами, процесами, відносинами різної природи та змісту. Його призначення полягає в обґрунтуванні концентрації ресурсів для вирішення комплексних проблем, забезпечення координації видів діяльності та заходів, що здійснюються окремими відомствами і різними рівнями управління, підвищення ефективності виконання прийнятих рішень.

ПЦМ є способом вирішення великих і складних завдань за допомогою вироблення та здійснення системи, програмних заходів, орієнтованих на цілі,

досягнення яких забезпечує розв'язання проблем, що виникли. Основний наголос програмно-цільового методу зроблено на обов'язковості досягнення максимально можливого та соціально вагомого ефекту в результаті використання коштів, сплачених платниками податків.

Державні та регіональні цільові програми є основним засобом реалізації пріоритетних напрямів соціального, економічного, екологічного, науково-технічного, соціально-культурного розвитку всієї держави і конкретного регіону зокрема. Регіональні програми класифікують: за рівнем управління (загальнодержавні, регіональні і місцеві); по тривалості (довгострокові, середньострокові, короткострокові); за змістом реалізованої проблеми (комплексні та функціональні); за характером програмних заходів (освоєння нових територій, подальший розвиток їхнього господарства або реконструкція).

З метою активізації надходження коштів для виконання бюджетних програм з інших джерел (коштів підприємств та інших суб'єктів економіки) доцільно впровадити на законодавчому рівні податкові пільги підприємствам, які фінансують регіональні програми (зниження податкової бази на суму фінансування програми).

Отже, на загальнодержавному - макроекономічному рівні першочерговим є удосконалення інституційного середовища розвитку людського потенціалу, впровадження відповідних нормативно - правових актів регламентації фінансово - економічного механізму регулювання його розвитку. Зокрема, відносин власності в системі «підприємець - працівник», що виникають в сфері функціонування людського капіталу відносно окупності довготермінових витрат на освіту і підвищення кваліфікації за схемою відтворення основного капіталу. Важливими є удосконалення у сфері основних виробничих відносин праці і капіталу, адже за концепцією людського капіталу вони виступають як відношення двох видів капіталу, кожному із яких забезпечується прибуток. Важливість зазначеного аспекту посилюється необхідністю гармонізації інтересів капіталу і праці на основі

соціального партнерства як основи стабільного розвитку суспільства.

Таким чином, ефективна бюджетна політика, що спрямована на розвиток людського потенціалу країни, має бути пов'язана з вирішенням проблем розвитку людського потенціалу суспільства завдяки активізації таких чинників:

- визначення і реалізація соціальних пріоритетів бюджетної політики має узгоджуватися із можливостями бюджету, інакше неможливо протистояти нагромадженню бюджетної заборгованості та зростанню соціальної напруги у суспільстві;
- розвитком соціальної сфери, насамперед освіти і науки як у кількісному, так і якісному відношеннях, для одержання в країні можливості освоювати останні технологічні надбання та продукувати власні;
- удосконалення міжбюджетних відносин з метою вирішення проблеми достатності фінансових ресурсів для виконання програм розвитку людського потенціалу;
- запровадження системи важелів і стимулів активізації фінансового забезпечення розвитку людського потенціалу підприємствами та самостійного розвитку індивіда, які б викоринювали споживацьку ідеологію;
- більш активне впровадження програмно-цільового планування соціальних видатків бюджетів з метою забезпечення стійкості бюджетної системи на певному інтервалі часу.

Найважливішою умовою розвитку людського потенціалу на регіональному рівні є ступінь розвиненості соціальної інфраструктури, рівень добробуту населення, рівень інтегрованості регіону в системі міжрегіональних та міжнародних економічних відносин, рівень фінансової забезпеченості та стійкості бюджетів органів місцевого самоврядування тощо.

ВИСНОВКИ І ПРОПОЗИЦІЇ

У результаті проведеного дослідження теоретико-методологічних засад державного фінансового забезпечення розвитку людського потенціалу зроблено такі висновки:

1. Фінансове забезпечення розвитку людського потенціалу я є складною, надзвичайно вагомою за обсягом і впливом на модернізацію економіки країни та зміцнення зазначених потенціалів проблемою, що вимагає використання як усіх можливих механізмів фінансового забезпечення, так і задіяння всіх елементів і складових.

Економічна природа людського потенціалу полягає в тому, що він здатен створювати матеріальні й духовні цінності за умови його ефективного задіяння у суспільному виробництві, а як потенційна робоча сила - здатен їх виробляти. Соціальна природа людського потенціалу полягає в тому, що він дає можливість як окремим особам, так і різним соціально-економічним групам населення визначити своє місце в суспільно-корисній діяльності, шляхом чого самоствердитися в суспільстві і забезпечити собі та суспільству законне джерело існування, тому домінантною формою реалізації людського фактора є трудовий потенціал.

2. Зарубіжний досвід фінансового забезпечення розвитку людського потенціалу має свої закономірні особливості. Процеси фінансового забезпечення розвитку людського потенціалу на практиці відбуваються в специфічному інституційному середовищі кожної країни.

Досвід розвинутих держав свідчить, що сучасна концепція фінансового забезпечення розвитку людського потенціалу повинна будуватись на принципах довгострокового стратегічного підходу; використання програмно-цільового підходу до вирішення проблем розвитку людського потенціалу на основі середньострокового бюджетування, створення умов для безперервного навчання і розвитку людини, профілактики захворювань, інноваційності, диверсифікації джерел, орієнтації на використання

міжнародних норм та стандартів, які встановлюють економічні та соціальні права людини.

3. Економічна ефективність податків та податкової системи полягає в тому, що вони не повинні гальмувати зростання ефективності виробництва. Соціальний аспект оподаткування доходів громадян впливає на процес перерозподілу та вирівнювання доходів, що має на меті досягнення добробуту членів суспільства та ефективного відтворення людського капіталу. Економічний аспект полягає у вилученні доходів фізичних осіб до відповідних бюджетів з метою надання можливості фінансування видатків, що здійснює держава, та регулюванні макро- та мікроекономічних параметрів для досягнення відповідного економічного зростання.

Визначення ефективності фіскальної системи на регіональному рівні повинно включати також вивчення впливу податкового механізму на соціально-економічну ситуацію і розвиток людського потенціалу.

Основними джерелами фінансового забезпечення розвитку людського потенціалу в Україні є кошти державного та місцевих бюджетів. Частка видатків на розвиток людського потенціалу у зведеному бюджеті України впродовж 2008 – 2018 рр. зросла на 7,3%, водночас по роках відмічаються значні коливання. Зросли видатки в розрізі функціонального призначення за 2008-2018 рр., зокрема на духовний та фізичний розвиток – на 0,6%, на освіту – 0,8%, на соціальний захист та соціальне забезпечення – 6,6%. При цьому майже у 1,4 рази за аналізований період уповільнилися темпи зростання видатків на освіту.

4. Аналіз фінансового забезпечення розвитку людського потенціалу показує, що на його формування суттєво впливає соціально-економічний стан країни в цілому так і кожного регіону окремо. Для того, щоб державна та регіональна влада могла здійснювати регулюючий вплив на фінансове забезпечення розвитку людського потенціалу, необхідно точно представляти, від яких конкретних соціально-економічних факторів він залежить, мати кількісні оцінки цієї залежності.

У величині та структурі ВВП відображаються об'єктивні співвідношення головних параметрів та факторів впливу на економіку країни, що стає основою при формуванні бюджету і його складових у контексті макроекономічного регулювання суспільно-економічних інтересів та управління бюджетними доходами. У цих умовах існують макроекономічна і бюджетна взаємозалежність, взаємозв'язок між ВВП і бюджетом, доходами і видатками держави, фінансуванням розвитку людського потенціалу.

Для більшості населення України джерелом доходу є праця, причому концепцією людського розвитку в якості одного з основних його ознак визначається продуктивність, саме зайнятість має стати вагомим компонентом стратегії розвитку людського потенціалу на основі зростання економіки і сфери послуг та відповідно ВВП. Враховуючи ці обставини, в сучасних умовах державна політика повинна бути спрямована на зростання ВВП шляхом гармонійного поєднання розвитку людського потенціалу, економіки на інноваційних засадах та ефективного використання адаптивної властивості механізму фінансового забезпечення розвитку людського потенціалу.

5. Пріоритетними напрямками розвитку людського потенціалу є створення умов для його зміцнення та ефективного використання, покращення якісного рівня життя населення. Вагомим є реалізація заходів державної політики у сфері стимулювання ринку зайнятості, впровадження системи медичного страхування, підвищення рівня соціальних стандартів, удосконалення методики їх розрахунку. Інститут фінансового забезпечення розвитку людського потенціалу має визначати умови взаємовідносин та стратегію взаємодії учасників даного процесу.

Відповідаючи сучасним потребам розвиток людського потенціалу в Україні потребує: забезпечення працездатного населення робочими місцями, легалізацію трудових доходів, впровадження системи медичного страхування, встановлення реального прожиткового мінімуму та

вдосконалення методики його розрахунку, що має узгоджуватися зі змінами соціально-економічних умов в країні, а також з необхідністю переходу до міжнародних стандартів надання суспільних послуг в умовах глобалізації.

6. Ефективна бюджетна політика, що спрямована на розвиток людського потенціалу країни, має бути пов'язана з вирішенням проблем розвитку людського потенціалу суспільства завдяки активізації таких чинників: визначення і реалізація соціальних пріоритетів бюджетної політики має узгоджуватися із можливостями бюджету, інакше неможливо протистояти нагромадженню бюджетної заборгованості та зростанню соціальної напруги у суспільстві; розвитком соціальної сфери, насамперед освіти і науки як у кількісному, так і якісному відношеннях, для одержання в країні можливості освоювати останні технологічні надбання та продукувати власні; удосконалення міжбюджетних відносин з метою вирішення проблеми достатності фінансових ресурсів для виконання програм розвитку людського потенціалу; запровадження системи важелів і стимулів активізації фінансового забезпечення розвитку людського потенціалу підприємствами та самостійного розвитку індивіда, які б викорінювали споживацьку ідеологію; більш активне впровадження програмно-цільового планування соціальних видатків бюджетів з метою забезпечення стійкості бюджетної системи на певному інтервалі часу.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Амоша О. І., Дейч М.Є. Соціальна відповідальність держави за стан людського та сталого розвитку в контексті модернізації рекреаційної сфери України та її регіонів. Вісник ДІТБ. 2013. № 17. С. 10–15.
2. Баластрик Л. О. Механізм реалізації соціальних функцій держави: інституційний аспект. Фінанси України. 2013. № 5. С. 90–99.
3. Безпека людського розвитку: економіко-теоретичний аналіз : монографія / Л. С. Шевченко, О. А. Гриценко, Т. М. Камінська та ін. / за ред. Л. С. Шевченко. Х. : Право, 2010. 448 с.
4. Близнюк В. В. Людський потенціал: особливості формування для модернізації. Економіка і прогнозування. 2011. № 4. С. 106–116.
5. Бобух І. М. Тенденції параметрів формування людського потенціалу України у міжнародному контексті. Актуальні проблеми економіки. 2014. № 3. С. 334–341.
6. Богдан Т., Богдан І. Стабілізаційна бюджетно-податкова політика та особливості її застосування в Україні. Фінанси України. 2012. № 7. С. 3–16.
7. Бондарчук М. К., Скоропад І.С. Планування бюджету на основі цільових програм. Науковий вісник НЛТУ України. 2014. Вип. 24.2. С. 182–186.
8. Боярко І. М. Державні видатки в економіці країни : моногр. / І. М. Боярко, Н. А. Дехтяр, О. В. Дейнека. Суми : Сумське вид-во ПВКП «Корпункт», 2013. 109 с.
9. Бужин. А. Человеческий капитал и эволюция производственных отношений. Общество и экономика. 2014. № 1. С. 179–187.
10. Бюджетна підтримка та податкове стимулювання національної економіки України : моногр. / за заг. ред. Л. Л. Тарангул ; Нац. ун-т ДПС України. Ірпінь, 2012. 515 с.

11. Бюджетний кодекс України. URL: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/2456-17>.
12. Бюджетний моніторинг: Аналіз виконання бюджету за січень–вересень 2017 року / [В. В. Зубенко, І. В. Самчинська, А. Ю. Рудик та ін.] ; ІБСЕД, Проект «Зміцнення місцевої фінансової ініціативи (ЗМФІ-II) впровадження», USAID. К., 2017. 86 с.
13. Бюджетно-податкова політика у системі регулювання економіки: монографія / І.Я. Чугунов, Т.В. Канева, М.Д. Пасічний та ін.; за заг. ред. І.Я. Чугунова. Київ: Глобус-Пресс, 2018. 354 с.
14. Веретенникова О. В., Бондаренко А.В. Сутнісні ознаки економічної категорії «фінансовий потенціал». Торгівля і ринок України. 2011. Вип. 32. С. 347–356.
15. Верьовіна І. М. Теоретико-практичні підходи щодо формування та використання людського потенціалу. Актуальні проблеми державного управління. 2012. № 1. С. 106–113.
16. Гальків Л. В., Миськів Г.В. Фінансове забезпечення ринку освітніх послуг як чинник розвитку людського потенціалу. Вісник Національного університету "Львівська політехніка". Логістика. 2016. № 846. С. 42-47.
17. Геєць В. Модернізація в системі «суспільство-держава-економіка». Журнал європейської економіки. 2014. Т. 13, № 2. С. 111–124.
18. Геєць В. М. Суспільство, держава, економіка: феноменологія взаємодії та розвитку / В. М. Геєць ; НАН України ; Ін-т екон. та прогнозів. НАН України. К. : 2009. 864 с.
19. Горкіна Л. П. Досвід та шляхи підвищення ефективності реалізації людського потенціалу в трансформаційній економіці України. Вісник економічної науки України. 2009. № 2. С.29-35.
20. Господарський кодекс України № 436-IV від 16.01.2003. URL: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/436-15>.

21. Грiневська С. М. Управління бюджетними соціальними ресурсами регіону. Вісник економічної науки України. 2014. № 2. С. 21–26.
22. Грiневська С.М., Ганзуленко Р.М. М. Бюджетна та соціальна політики: механізми регулювання. Стратегія і механізми регулювання промислового розвитку. 2011. С. 50–63.
23. Гузенко Г. М. Людський потенціал: сутність та пріоритетні напрямки розвитку в Україні. Збірник наукових праць Харківського національного педагогічного університету ім. Г. С. Сковороди. Економіка. 2010. Вип. 10. С. 30–41.
24. Гургула Т. В. Управління регіональними фінансами в умовах стабілізації економіки. Фінансово-кредитна діяльність: проблеми теорії та практики. 2013. Вип. 2. С. 179–183.
25. Давиденко Н. М. Теорія фінансів/ Н. М. Давиденко, О. Є. Данилевська-Жугунісова. К. : ЦП «Компринт», 2014. 493 с.
26. Державна стратегія регіонального розвитку на період до 2020 року : постанова Кабінету Міністрів України від 06.08.2014. № 385. URL: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/385-2014-%D0%BF>.
27. Державні фінанси і сталий людський розвиток : концептуальні і домінанти та діалектична єдність: моногр. / О.Тулай. Тернопіль: Екон. думка ТНЕУ, 2016. – 414 с.
28. Дерій Ж. В. Механізм капіталізації людського потенціалу складові та їх взаємодія. Економічний простір. 2013. № 79. С. 69–77.
29. Диверсифікація доходів місцевих бюджетів: монографія / за ред. І. О. Луїної ; НАН України, Ін-т економіки та прогнозування. К.: 2010. 319 с.
30. Длугопольський О.В. Публічні фінанси за умов фінансово-економічної кризи та трансформації світової економіки. Фінанси України. 2012. №8. С. 106-120.
31. Європейська соціальна хартія. URL: http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/994_062.

32. Запатріна І.В. Бюджетний механізм економічного зростання : монографія / І.В. Запатріна. К.: Ін-т. соц.-екон. стратегій, 2007. 528 с.
33. Інституційна трансформація фінансово-економічної системи України в умовах глобалізації/ В.Р.Сіденко, М.І.Скрипниченко, В.С.Пономаренко, І.Я.Чугунов та ін.; за ред. В.Р.Сіденка. К.: Київ.нац.торг.-екон.ун-т, 2017. 648 с.
34. Кириленко О. П., Тулай О.І. Державні фінанси та людський розвиток: діалектика взаємозв'язку. Фінанси України. 2014. № 10. С. 42–54.
35. Кириленко О. П., Тулай О.І. Державні фінанси та людський розвиток: діалектика взаємозв'язку. Фінанси України. 2014. № 10. С. 42-54.
36. Козарезенко Л. В. Фінансова політика розвитку людського потенціалу : монографія / Л. В. Козарезенко. Київ: Центр учбової літератури, 2016. 412 с.
37. Коляда Т. А. Узгодження пріоритетів бюджетної стратегії з основними напрямками соціально-економічного розвитку України. Університетські наукові записки. 2013. № 2. С. 329–337.
38. Комплексна Програма розвитку фінансового сектору України до 2020 року. Постанова Правління Національного банку України 18.06.2015 № 391 URL: <http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/v0391500-15/print1452759975720930>
39. Конституція України від 28.06.1996: URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80>.
40. Корецька С.О. Соціальна політика України: теорія, методологія, механізми реалізації: монографія / С.О. Корецька. Донецьк: Юго-Восток, 2010. 455 с.
41. Кучер Г.В. Державні фінансові ресурси. Київ : Київ. нац. торг.-екон. ун-т, 2018. 608 с.
42. Ларіна Я.С. Розвиток людського капіталу в умовах глобалізації: монографія / Я.С. Ларіна, О.С. Брацлавська. К.: ВЦ «Академія», 2012. 248 с.

43. Лисяк Л.В. Бюджетна політика у системі державного регулювання соціально-економічного розвитку України: Монографія / Лисяк Л. В. К.: НДФІ, 2009. 600 с.
44. Лібанова Е. М. Нерівність в українському суспільстві: витоки та сучасність. Економіка України. 2014. № 3. С. 4-19.
45. Людський розвиток в Україні. Модернізація соціальної політики: регіональний аспект : кол. моногр. / за ред. Е. М. Лібанової ; Ін-т демографії та соціальних досліджень ім. М. В. Птухи НАН України. К., 2015. 356 с.
46. Людський розвиток в Україні: соціальні та демографічні чинники модернізації національної економіки / за ред. Е.М.Лібанової. К. : Ін-т демографії та соціальних досліджень ім. М.В.Птухи НАН України, 2012. 320 с.
47. Лютий І. О., Мороз П.А. Суперечності процесів фінансіалізації та їх вплив на економічне зростання в Україні. Економіка України. 2014. № 4. С. 29-39.
48. Лютий І., Осецька Д. Соціальні пріоритети фіскальної політики в посткризовий період. Вісник Київського національного ун-ту ім. Тараса Шевченка. Серія: Економіка. 2014. 1 (154). С. 28–33.
49. Макогон В. Д. Бюджетна стратегія держави: монографія. Київ: КНТЕУ, 2018. 373 с.
50. Макогон В.Д., Адаменко І.П. Формування видатків бюджету як складової суспільного розвитку. Економічний вісник університету. 2019. № 40. С. 140–147.
51. Максюта А., Чугунов І. Бюджетна складова суспільного розвитку. Вісник Київського національного торговельно-економічного університету. 2012. № 3. С. 45-54.
52. Момотюк Л.Є. Статистика фінансів: методологія та практика: [монографія] / Л.Є.Момотюк. К.: ВПД «Формат», 2013. 429 с.
53. Населення України. Імперативи демографічного старіння. К. : ВД «АДЕФ-Україна», 2014. 288 с.

54. Національна стратегія реформування охорони здоров'я в Україні на період 2015–2020 років URL: http://healthsag.org.ua/wp-content/uploads/2014/11/Strategiya_UKR.pdf.
55. Національна стратегія розвитку освіти в Україні на період до 2021 року № 344/2013 від 25.06.2013 р. URL: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/344/2013/page>.
56. Онищенко В.О., Стоєв В.Д. Напрями реформування фіскальної політики на регіональному рівні в Україні. Ефективна економіка. URL: <http://economy.nauka.com.ua/index.php?operation=1&iid=678>.
57. Офіційний сайт Верховної Ради України. URL: <http://zakon.rada.gov.ua>.
58. Офіційний сайт Державної казначейської служби України. URL: <http://www.treasury.gov.ua/>
59. Офіційний сайт Державної служби статистики України URL: <http://www.ukrstat.gov.ua>
60. Офіційний сайт Інституту демографії та соціальних досліджень ім. М.В.Птухи Національної академії наук України URL: <http://www.idss.org.ua/index.html#>.
61. Офіційний сайт Міністерства економічного розвитку і торгівлі України. URL: <http://www.me.gov.ua/>
62. Офіційний сайт Міністерства фінансів України. URL: www.minfin.gov.ua.
63. Офіційний сайт статистичної служби Європейського союзу URL: <http://ec.europa.eu/eurostat>.
64. Пасічний М.Д. Фінансова політика держави: монографія/ М.Д.Пасічний. Київ: Київ.нац.торг-еконо.ун-т, 2019. 440 с.
65. Податковий кодекс України від 02.12.2010 № 2755-VI. URL: http://search.ligazakon.ua/l_doc2.nsf/link1/info/T102755.html.
66. Полозенко Д.В. Фінансова політика в умовах трансформації економіки України (1992-2008) / Д.В.Полозенко. К.: НДФІ, 2008. 392 с.

67.Портна О. В. Архітектоніка сукупного фінансового потенціалу України: позитивні синергетичні ефекти та сукупні ризики. Проблеми економіки. 2017. № 1. С. 122–127.

68.Портна О. В. Підвищення ефективності реалізації сукупного фінансового потенціалу України. Глобальні та національні проблеми економіки. 2016. Випуск № 9. С. 693–698.

69.Портна О. В. Фінансове забезпечення розвитку людського потенціалу як важливої складової сукупного фінансового потенціалу України. Бізнес Інформ. 2013. № 8. С.300–305.

70.Портна О. В. Формування та реалізація сукупного фінансового потенціалу України: монографія. Харків: ФОП Лібуркіна, 2017. 420 с.

71. Портна О.В. Вплив інституційних чинників на кількісні зміни сукупного фінансового потенціалу України. Бізнес Інформ. 2018. № 2. С. 224–229.

72. Поспелова Т. В. Дослідження методик розрахунку індексу людського потенціалу: проблеми та перспективи. Вісник Академії митної служби України. 2010. № 2. С. 102–106..

73. Постанова Кабінету Міністрів України «Про схвалення Прогнозу економічного і соціального розвитку України на 2018–2020 роки» від 31.05.2017 р. № 411. URL: <http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/411-2017-п>

74. Про Державний бюджет України на 2016 рік: Закон України за станом на 25.12.2015 р. Верховна Рада України від 25.12.2015 № 928-VIII: URL: <http://zakon.rada.gov.ua>

75. Про Державний бюджет України на 2017 рік: Закон України за станом на 21.12.2016 № 1801-VIII. Верховна Рада України від 21.12.2016 № 1801-VIII: URL: <http://zakon.rada.gov.ua>

76. Про Державний бюджет України на 2018 рік: Закон України за станом на 07.12.2017 № 2246-VIII. Верховна Рада України від 07.12.2017 № 2246-VIII: URL: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/2246-19>

77. Про Державний бюджет України на 2019 рік: Закон України за

станом на 23.11.2018 2629-VIII. Верховна Рада України від 23.11.2018 № 2629-VIII: URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2629-19>

78. Пустовійт Р. Ф., Кочума І.Ю. Пріоритетні напрями вдосконалення інституційного середовища розвитку людського потенціалу в Україні. Фінансовий простір. 2013. № 1 (9). URL: <http://fp.cibs.ck.ua/files/1301/13prfpid.pdf>.

79. Статистичний щорічник України за 2016 рік /Відповідальний за випуск О. А. Вишневська. За редакцією І. Є. Вернера. Київ: Державна служба статистики України, 2017. 611 с.

80. Стефанишин О. В. Людський потенціал і фінансове стимулювання його розвитку в умовах глобалізації. Наукові записки [Української академії друкарства]. 2011. № 3. С. 7–11.

81. Стиглиц Дж.Е. Крутое пике: Америка и новый экономический порядок после глобального кризиса / Стиглиц Джозеф; (пер. с англ.). М.: Эксмо, 2011. 512 с.

82. Сучасна бюджетна система : правила та процедури / [За заг. ред. В. В. Зубенка]; ІБСЕД, Проект «Зміцнення місцевої фінансової ініціативи (ЗМФІ-II) впровадження». К., 2017. 184 с.

83. Фінанси / за ред. І.О.Лютого. Київ : Видавництво Ліра-К, 2017. 728 с.

84. Фінанси / за ред. Л. В. Лисяк; Ун-т мит. справи та фінансів. Дніпро : Акцент, 2017. 298 с.

85. Фінанси України: інституційні пертворення та напрями розвитку / За ред. І.Я.Чугунова. К.: ДННУ АФУ, 2009. 844 с.

86. Фінансовий потенціал регіону: механізми формування та використання : моногр. / за наук. ред. д. е. н., проф. М. А. Козоріз. Львів, 2012. 307 с.

87. Фінансові важелі подолання бідності в Україні : кол. моногр. / за ред. О. П. Кириленко. Тернопіль : ТНЕУ, Екон. думка, 2010. 432 с.

88. Фінансово-економічні умови формування інноваційного механізму: монографія / За ред. Л.І.Федулової, Т.М.Боголіб. Л.: Корпорація, 2013. 636с.

89. Чугунов І. Я., Максимчук Є.О. Еволюція розвитку соціальної складової державних фінансів. Наукові праці НДФІ. 2007. Вип. 4 (41). С. 3-13.
90. Чугунов І.Я. Бюджетний механізм регулювання економічного розвитку: монографія / І.Я. Чугунов. К.: НІОС, 2003. 488 с.
91. Чугунов І.Я. Теоретичні основи системи бюджетного регулювання/ І.Я. Чугунов. К.: НДФІ, 2005. 259с.
92. Чугунов І.Я., Козарезенко Л.В. Державне фінансове регулювання розвитку людського потенціалу. Вісник КНТЕУ. 2017. С. 116–132.
93. Чугунов І.Я., Макогон В.Д. Бюджетна стратегія в умовах економічних перетворень. Вісник КНТЕУ. 2018. № 5. С. 5–18.
94. Чугунов І.Я., Пасічний М.Д. Бюджетно-податкова політика економічного розвитку. Науковий вісник Полісся. 2018. № 1 (13). Ч. 1. С. 54-61.
95. Чугунов І.Я., Собчук С.І. Формування бюджетної політики економічного розвитку країни. Вісник КНТЕУ. 2018. №3. С. 103-116.
96. Budget policy of social development. Chugunov I., Kaneva T., Makogon V., Pasichnyi M., Nikitishin A., Adamenko I., Krykun T., Kozarezenko L., Sobchuk S. General editorship Chugunov I. *Scientific Route. Tallinn, Estonia*. 2018. 348 p.
97. Development of the innovative environmental and economic system in Ukraine: Collective monograph. Edited by: Khudolei V., Ponomarenko T. Oktan print s.r.o. Prague, 2019. 496 p.

ДОДАТКИ

Додаток А

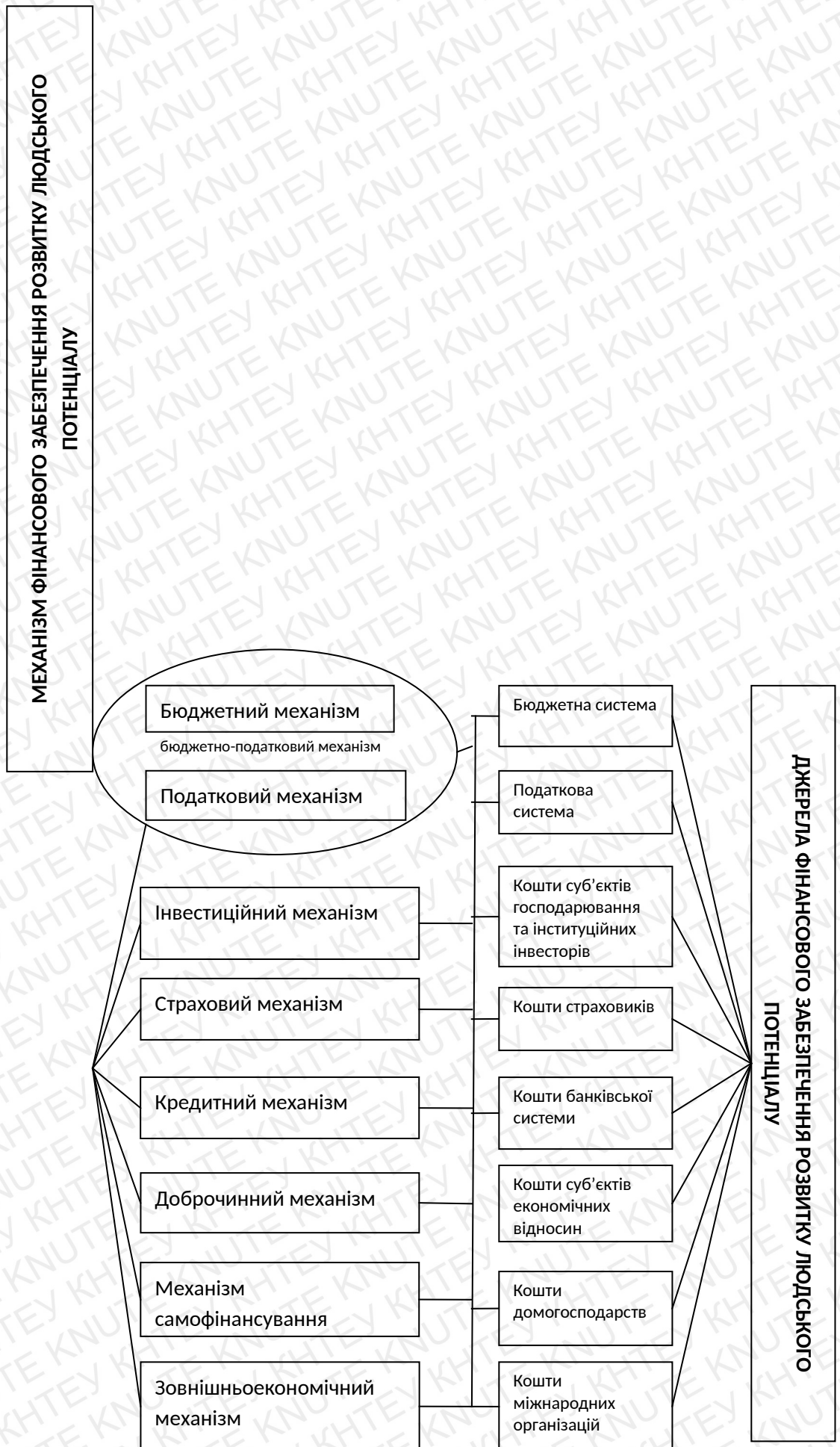

Рис. А1. Сукупність механізмів фінансового забезпечення розвитку людського потенціалу за функціональними ознаками та джерела фінансового забезпечення їх функціонування

Додаток Б

Таблиця Б.1

Внутрішні та зовнішні потенційні джерела та відповідно форми і характер руху грошових коштів у процесі фінансового забезпечення розвитку людського потенціалу*

Галузь	Внутрішні джерела					Зовнішні джерела Кошти міжнародних організацій
	Кошти державного бюджету	Кошти місцевих бюджетів	Власні кошти підприємств	Кошти від спонсорства, меценатства	Інші	
Освіта	+	+	+ (-)	-	-	-
Наука	+	+	+ (-)	-	-	-
Охорона здоров'я	+	+	+ (-)	-	-	-
Культура	+	+	+(-)	-	-	-
Фізична культура і спорт	+	+	+(-)	-	-	-
Інші галузі	+	+	+(-)	-	-	-

Позначення: + стабільні; – нестабільні; +(-) відносно стабільні; *

Додаток В

Таблиця В.1

**Фінансування складових людського розвитку у 2018 році, %
загальних видатків бюджету (%) та в розрахунку на особу (тис. євро)**

Країна	Освіта		Охорона здоров'я		Соціальний захист	
	%	тис. євро	%	тис. євро	%	тис. євро
1	2	3	4	5	6	7
Україна	19,1	1,11	11,0	0,14	26,4	1,60
ЄС - 28	10,2	6,85	15,0	2,09	40,4	6,78
Бельгія	11,4	8,23	14,7	3,69	36,2	8,95
Болгарія	9,7	2,71	13,0	0,4	31,9	0,76
Чехія	12,2	5,03	18,0	1,08	31,1	2,29
Данія	12,8	9,67	15,6	4,66	43,8	12,73
Німеччина	9,7	8,04	16,3	3,55	42,4	8,97
Естонія	14,7	4,43	13,5	0,76	31,0	1,50
Греція	8,8	4,48	9,3	1,59	40,2	4,5
Іспанія	9,1	6,69	13,7	2,01	39,6	4,77
Франція	9,6	7,37	14,3	3,47	43,1	9,63
Хорватія	9,8	3,90	13,9	0,72	32,5	1,79
Кіпр	11,8	9,52	5,5	1,49	25,0	3,94
Латвія	15,8	3,99	10,2	0,51	30,7	1,10
Литва	15,5	4,04	15,9	0,61	33,0	1,28
Угорщина	10,3	-	10,0	0,75	31,2	1,81
Нідерланди	11,7	8,59	17,4	4,21	36,5	10,67
Австрія	9,5	9,45	15,1	3,8	41,2	9,55
Польща	12,5	4,64	11,0	0,63	38,2	1,53
Португалія	12,0	5,30	12,1	1,57	35,7	4,00
Румунія	8,6	2,07	11,5	0,36	32,7	0,85
Словенія	11,9	6,78	13,2	1,51	36,2	3,63
Словаччина	9,9	4,26	4,5	0,97	48,1	1,58
Фінляндія	11,0	7,72	14,3	3,0	43,8	9,69
Швеція	12,7	8,57	13,6	3,9	41,1	11,18
Великобританія	11,8	7,91	17,3	-	37,5	8,93
Норвегія	11,2	10,4	17,1	7,05	39,6	16,09

Додаток Д

Таблиця Д.1

Класифікація чинників, що сприяють або перешкоджають розвитку людського потенціалу в країні та регіонах

Класифікаційні ознаки (критерії виокремлення чинників)		Чинники, що сприяють розвитку людського потенціалу	Чинники, що перешкоджають розвитку людського потенціалу
	загальнодержавні	<ul style="list-style-type: none"> - оплата праці у ВВП - доходи та видатки зведеного бюджету; - стабільність податкової системи; - урядові субсидії; - рівень комп'ютеризації країни та ін. 	<ul style="list-style-type: none"> - дефіцит державного бюджету; - нестійкість бюджетної системи; - рівень інфляції; - низька конкурентоспроможність країни та ін.
	регіональні	<ul style="list-style-type: none"> - доходи та видатки місцевих бюджетів; - загальна чисельність населення регіону; - інноваційна діяльність в регіоні; - екологічне благополуччя в регіоні; - наявність природних ресурсів в регіоні та ін. 	<ul style="list-style-type: none"> - кількість збиткових підприємств у регіоні; - не достатня забезпеченість трудовими ресурсами регіону; - рівень злочинності в регіоні; - трудова міграція із регіону та ін.
	локальні	<ul style="list-style-type: none"> - зростання витрат домогосподарств на розвиток людського потенціалу - зростання витрат підприємств на розвиток людського потенціалу 	<ul style="list-style-type: none"> - зниження витрат домогосподарств на розвиток людського потенціалу; - мінімізація витрат підприємств на розвиток людського потенціалу; - небезпечні умови праці та ін.
за можливість кількісного виміру	кількісні	<ul style="list-style-type: none"> - наявність вільних кредитних ресурсів; - висока частка економічно активного населення; - зайнятість населення та ін. 	<ul style="list-style-type: none"> - знос основних виробничих фондів; - приховане і явне безробіття; - смертність населення; - захворюваність населення та ін.
	якісні	<ul style="list-style-type: none"> - політична стабільність; - наявність стратегії розвитку країни та регіону; - рівень захищеності населення; - якість системи освіти та професійної підготовки кадрів та ін. 	<ul style="list-style-type: none"> - напружений соціально-психологічний клімат в країні та регіоні; - низький рівень кваліфікації зайнятих за наймом; - недостатня забезпеченість регіону навчальними закладами (зокрема ВНЗ), дослідницькими організаціями та ін.
за характером зв'язку між чинником і результативним показником	детерміновані	<ul style="list-style-type: none"> - фондоозброєність праці; - продуктивність праці; - реальні грошові доходи населення; - частка населення з грошовими доходами нижче прожиткового мінімуму в загальній чисельності населення регіону та ін. 	
	стохастичні	<ul style="list-style-type: none"> - тривалість життя; - рівень захворюваності; - індекс фізичного обсягу інвестицій в освіту, науку, культуру та ін. - рівень народжуваності; природно-кліматичні та ін. 	

Додаток Ж

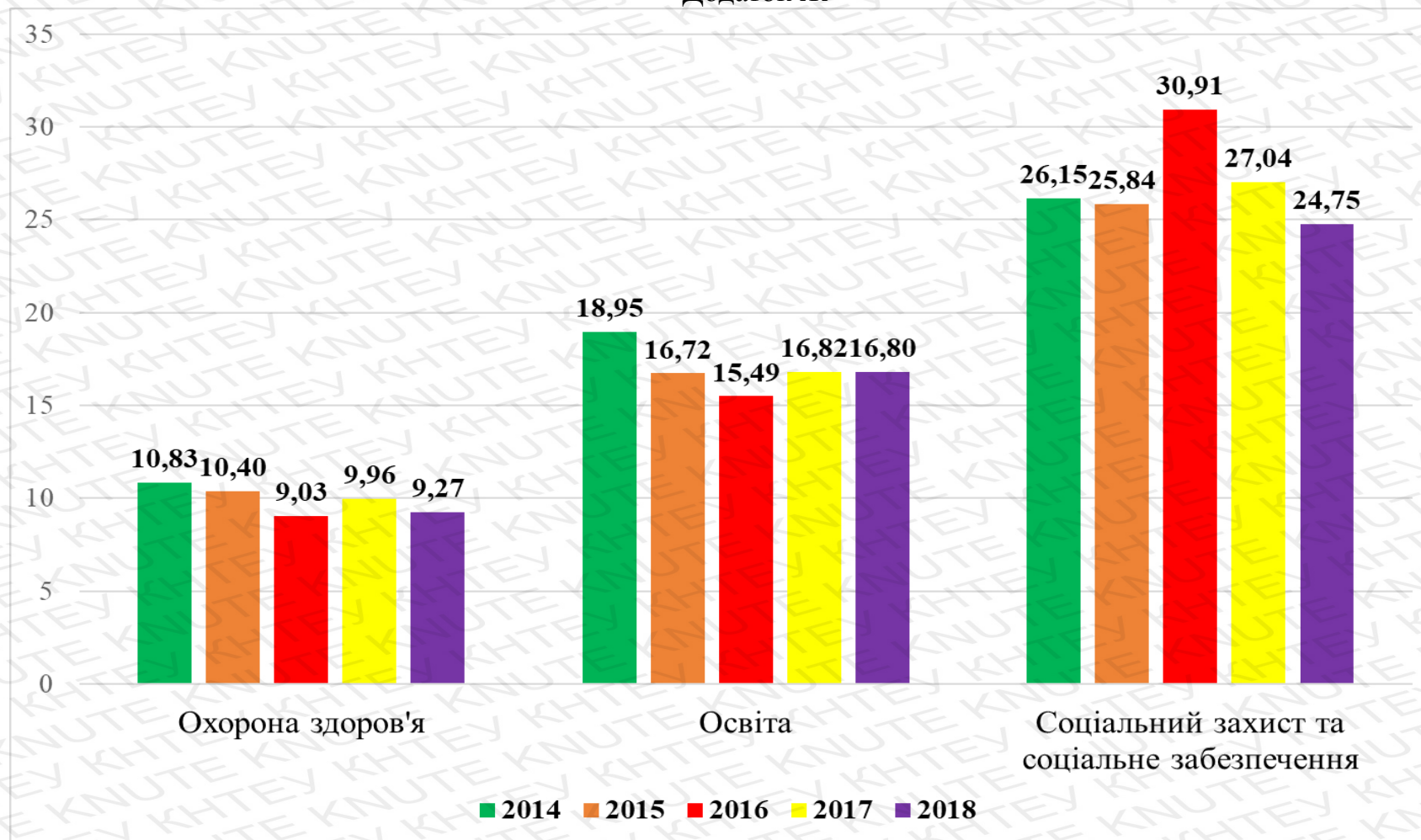

Рис. Ж.1. Частка видатків Зведеного бюджету України у загальному обсязі за 2014–2018 роки, %

Додаток 3

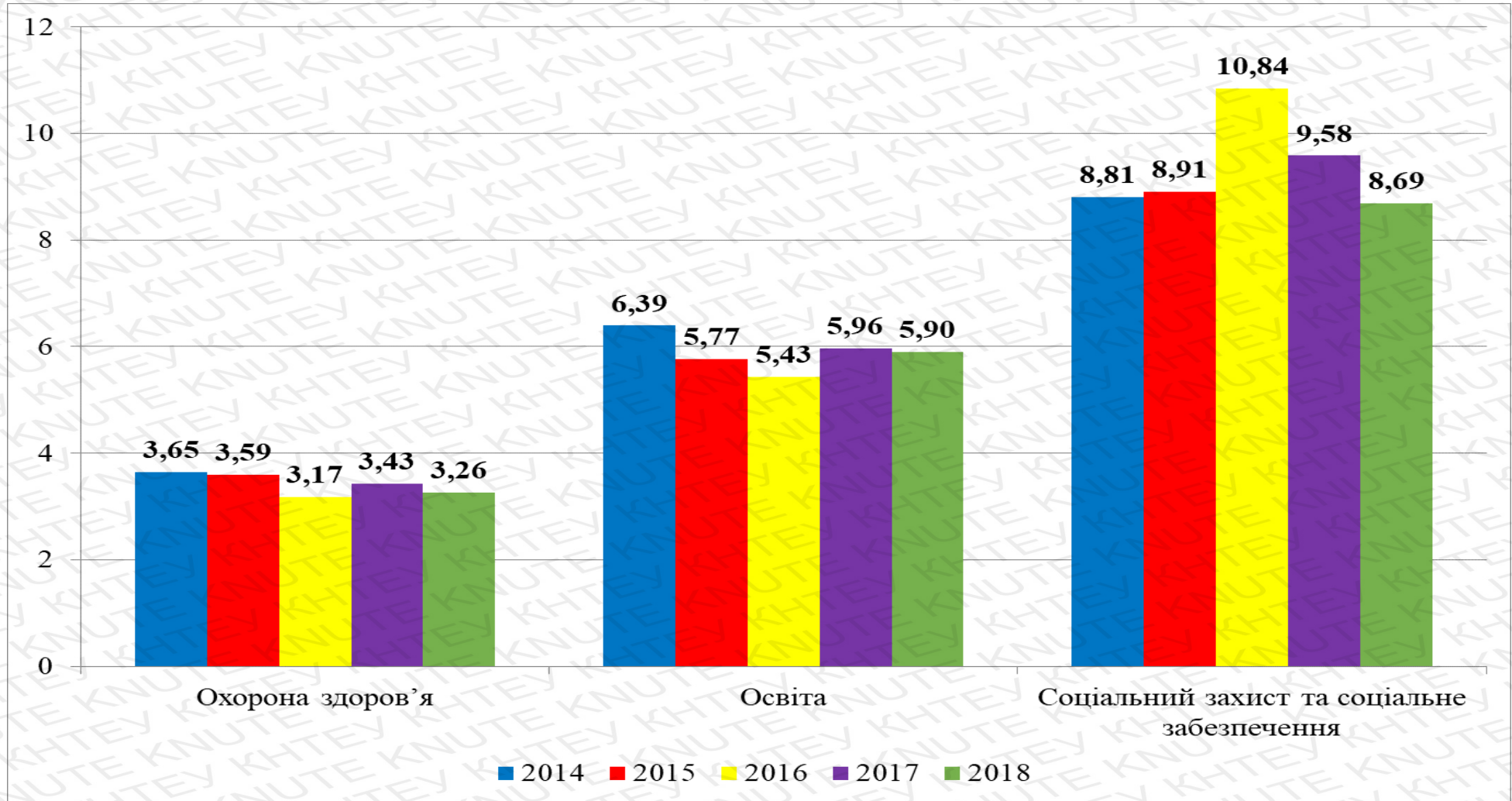

Рис. 3.1. Частка видатків Зведеного бюджету України у ВВП за 2014–2018 роках, %

Додаток К

Таблиця К.1

Частка видатків Державного бюджету України у ВВП за період 2007-2018 років, %

Показники	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017	2018
Загальнодержавні функції	2,35	2,3	2,72	3,2	3,04	3,12	3,44	4,39	5,21	4,95	4,94	4,58
Оборона	1,31	1,24	1,06	1,05	1,01	1,03	1,02	1,75	2,63	2,49	2,57	2,73
Громадський порядок, безпека та судова влада	2,54	2,62	2,65	2,64	2,46	2,59	2,69	2,85	2,77	3,01	3,04	3,28
Економічна діяльність	4,13	4,08	3,65	3,33	3,4	3,51	2,85	2,49	2,02	1,32	1,63	1,79
Охорона навколишнього природного середовища	0,25	0,24	0,2	0,21	0,23	0,29	0,32	0,17	0,21	0,20	0,16	0,15
Житлово-комунальне господарство	0,1	0,05	0,03	0,08	0,03	0,03	0,03	0,03	0,01	0,53	0,01	0,01
Охорона здоров'я	0,88	0,78	1,00	0,81	0,78	0,81	0,89	0,68	0,58	0,52	0,58	0,64
Духовний та фізичний розвиток	0,28	0,31	0,35	0,48	0,29	0,39	0,35	0,20	0,33	0,21	0,27	0,28
Освіта	2,10	2,27	2,62	2,66	2,07	2,15	2,12	1,83	1,53	1,46	1,43	1,25
Соціальний захист та соціальне забезпечення	4,05	5,36	5,64	6,4	4,83	5,34	6,09	5,14	5,24	6,38	5,01	4,60
ВСЬОГО	17,99	19,25	19,92	20,86	18,14	19,26	19,80	19,53	20,53	21,07	19,64	19,31

Додаток Л

Таблиця Л.1

Структура видатків Державного бюджету України у 2007-2018 роках, %

Показники	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017	2018
Загальнодержавні функції	13,04	11,94	13,79	15,36	16,76	16,23	17,42	21,97	25,59	24,12	25,14	23,72
Оборона	7,26	6,43	5,36	5,02	5,55	5,34	5,16	9,13	12,91	12,13	13,12	14,12
Громадський порядок, безпека та судова влада	14,13	13,64	13,40	12,65	13,59	13,45	13,63	14,89	13,56	14,64	13,84	17,01
Економічна діяльність	22,95	21,22	18,47	15,96	18,77	18,21	14,36	11,48	9,22	6,42	8,29	9,26
Охорона навколишнього природного середовища	1,39	1,22	1,01	1,02	1,26	1,52	1,59	0,87	1,01	0,97	0,84	0,76
Житлово-комунальне господарство	0,56	0,24	0,15	0,37	0,14	0,14	0,03	0,04	0,01	0,01	0,01	0,04
Охорона здоров'я	4,90	4,04	4,18	3,88	4,29	4,19	4,48	3,50	2,84	2,55	2,95	3,29
Духовний та фізичний розвиток	1,53	1,60	1,79	2,29	1,60	2,02	1,78	1,63	1,64	1,01	1,39	1,47
Освіта	11,69	11,82	13,27	12,76	11,41	11,15	10,76	9,57	7,49	7,11	7,59	6,45
Соціальний захист та соціальне забезпечення	22,55	27,85	28,58	30,69	26,63	27,75	30,79	26,88	25,74	31,04	26,83	23,88

Додаток М

Таблиця М.1

Прогноз частки видатків зведеного бюджету України у валовому внутрішньому продукті на 2020–2024 роки, %

Функціональна класифікація	2020	2021	2022	2023	2024	Середній за період
Загальнодержавні функції	5.73	5.65	5.60	5.59	5.58	5.63
Оборона	2.56	2.50	2.45	2.44	2.43	2.48
Громадський порядок, безпека та судова влада	2.87	2.85	2.84	2.84	2.83	2.85
Економічна діяльність	3.03	2.97	2.94	2.88	2.87	2.94
Охорона навколишнього природного середовища	0.27	0.26	0.25	0.25	0.25	0.26
Житлово-комунальне господарство	0.89	0.87	0.86	0.85	0.85	0.86
Охорона здоров'я	3.45	3.39	3.38	3.38	3.37	3.39
Духовний та фізичний розвиток	0.83	0.82	0.81	0.81	0.80	0.81
Освіта	5.97	5.93	5.89	5.88	5.87	5.91
Соціальний захист та соціальне забезпечення	9.46	9.40	9.38	9.37	9.36	9.39
Всього	35.06	34.64	34.40	34.29	34.21	34.52